

آموزش احکام

(سطح متوسط)

ویژه برادران

مطابق با فتاوی مراجع بزرگ تقلید

تدوین: محمد حسین فلاح زاده

بسمه تعالی

لطفاً موارد زیر را قبل از مطالعه اصلاح فرمایید:

صفحه	سطر	نادرست	درست
۲۲	۱۸	صد و شصت و شش روز	صد و شصت و یک روز
۲۴	۱۶	دو یا چند نفر عادل	دو یا یک نفر عادل
۴۶	۲	بالای سر	جلوی سر
۱۲۵	۳	در سجده شک کند، حاشیة شک ۲ و ۳ در شک ۲ و ۴ و شک ۴ و ۵ نیز جاری است	
۱۶۸	۱۵	به فتوای حضرت آیه الله خویی (ره) غبار غیر غلیظ هم روزه را باطل می کند.	
۱۷۴	۴	«و چنانچه اینها برایش ممکن نباشد» در این مسأله مقلدین سایر مراجع به رساله توضیح السمائل مراجعه کنند.	
۱۷۹	۱۲	به علت اختلافی بودن مسأله، از کلمه «ولی» تا آخر حذف شود.	
۲۳۸	۶	«علیکم» را مقدم بدارد یعنی بگوید «علیک السلام» یا «علیکم»	«سلام» را مقدم بدارد ، مثلاً بگوید: «سلام علیک» یا «سلام علیکم»

امام خمینی (قدس سره):

فقه، شعوری واقعی و کامل اداره انسان

از کمپواریه تا کور است.

صحیفه نور، جلد ۲۱، ص ۹۸

«مقدمه»

از آنجا که انسان اشرف مخلوقات است و ارزشمندترین استعداد را در مسیر تکامل دارد بدون تردید این امتیاز جز در پرتو علم و عمل به دستورات الهی و تهذیب و تزکیه نفس امکان پذیر نیست و تنها عاملی که می تواند در این راه، روح تشنه انسان را سیراب کند و پاسخگوی خواسته و نیازهای او به صورتی مطمئن و قابل اعتماد باشد همانا قوانین مقدس اسلام است. اسلامی که در تمامی ابعاد اعم از اعتقادات اخلاقیات و احکام، روشن ترین رهنمودها را داراست.

برای نیل به این هدف به تدوین و تألیف کتابهایی نیازمندیم که بتواند گره فکری، روحی، عملی، همگان خصوصاً نسل جوان را بگشاید.

کتابی که هم اینک پیش روی شما است حاصل زحمات حجت الاسلام جناب آقای محمد حسین فلاح زاده است. کتابی مفید و آموزنده که از جهات مختلف نگارش، ترتیب دروس، دسته بندی مطالب با سلیقه و اسلوب زیبایی تنظیم شده و با فتاوی مراجع عظام تقلید مطابقت دارد.

امید است این کتاب بتواند برای همگان خصوصاً رزمندگان جان برکف اسلام مثمر ثمر باشد و امکان مقایسه و شناخت نظر مراجع عظام تقلید را به سهل ترین وجه فراهم نماید.

«سازمان عقیدتی سیاسی ارتش جمهوری اسلامی ایران»

پیشگفتار

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

در طول تاریخ، همواره مصلحان و نیک‌اندیشان در فکر پی‌ریزی جامعه‌ای بوده‌اند که در آن ارزشها حاکم شود و از زشتیها به دور باشد. برای رسیدن به این مقصود و تشکیل چنین جامعه‌ای که از آن، گاهی به «مدینه فاضله» تعبیر می‌کرده‌اند، قوانین و مقرراتی نیز می‌اندیشیده‌اند، تا افراد جامعه در زندگی فردی و اجتماعی خود و چگونگی استفاده از طبیعت و ارتباط با هموعان، راه درست را طی کنند.

اسلام به عنوان آخرین مکتب تضمین‌کننده سعادت بشری، زیربنای تشکیل چنین جامعه‌ای را اعتقاد صحیح می‌داند، و برای سالم‌سازی اندیشه و اعتقاد انسانها، به اصول خاصی باور دارد که آغاز و پایان هستی را مشخص می‌کند و انسانها را از افکار بوج و خیالهای بیهوده می‌رهاند و به زندگی هدفدار راهنمایی می‌کند.

البته اسلام، تنها اعتقاد صحیح را کارساز نمی‌داند، بلکه مردم در مرحله عمل و رفتار نیز باید راه درست را از نادرست بازشناسند و خوبیها را عمل کنند و از بدیها پرهیزند.^۱

آنچه عهده‌دار این بخش از برنامه‌های اسلام است «فقه» یا «احکام» نام دارد، که در حقیقت مجموعه قوانین عملی اسلام است و از وحی الهی سرچشمه گرفته و با بیان

۱ - قال علی (علیه السلام): الايمان معرفة بالقلب، و قول باللسان، و عمل بالارکان. (شرح نهج البلاغه، ج ۱۹، ص ۵۱).

معصومین - علیهم السلام - تفسیر و تبیین شده است، قوانینی که هرگز تغییر پذیر نیست و تمام موضوعات و مصادیق خارجی و حوادث واقعه^۱ را دربرمی گیرد، بدون آنکه به اصول آن خدشه ای وارد شود.^۲

شناخت این قوانین، همواره یکی از درسهای زنده و اساسی مدارس علوم دینی بوده است و می توان گفت: یکی از پایه های اصلی تشکیل مجامع علمی اسلامی علم فقه است و فقیهان، در رده ارزشمندترین دانشمندان علوم اسلامی به شمار می روند و نام آنها همیشه بر تارک تاریخ حوزه های علمی می درخشد و به گفته امام خمینی (قدس سره): «صدها سال که روحانیت اسلام تکیه گاه محرومان بوده است، همیشه مستضعفان از کوثر زلال معرفت فقهای بزرگوار سیراب شده اند».^۳

آنان که برای حفظ فقاقت اسلامی و دفاع از شریعت مقدس، تلخها و سختیهای بسیاری را تحمل کرده و مسائل حلال و حرام الهی را بدون دخل و تصرف ترویج کرده اند. چه بسیار از کتابخانه ها که حاصل صدها سال رنج و تلاش آنان بوده، به تاراج رفته، یا در آتش خشم و کینه دشمنان سوخته است، و بالاتر از همه، بزرگانی که در راه آرمان و حفظ دین خدا سر و جان داده اند و خون سرخشان، اوراق کتاب فقاقت را رنگین کرده است و گاه اجسادشان نیز سوزانده و خاکسترش به باد داده شده است.^۴

اما با همه این مشکلات و سختیها، هرگز از پای ننشسته و دست از تلاش نکشیده اند و مسائل فقهی را پس از استنباط از منابع آن، به بهترین گونه تنظیم کرده و برای برآوردن نیازهای دینی مردم همت گماشته اند.

آنچه امروزه به نام «رساله توضیح المسائل» از مراجع بزرگوار تقلید در دسترس مردم قرار می گیرد، از ثمرات آن رنج و تلاشهاست. و گاهی تنها برای استنباط یک حکم

۱ - اشاره به نوشته حضرت ولی عصر (عج) که روایان احادیث اهل بیت را مرجع این گونه حوادث معرفی کرده اند. (وسائل الشیعه، ج ۱۸، ص ۱۰۱).

۲ - عن الصادق (علیه السلام): «... حَتَّى جَاءَ مُحَمَّدٌ (ص) فَجَاءَ بِالْقُرْآنِ وَ بِشَرِيعَتِهِ وَ مَنَاجِحِهِ فَحَلَّلَهُ حَلَالًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَ حَرَّمَ حَرَامًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ...» (اصول کافی، ج ۲، ص ۱۷، حدیث ۲).

۳ - صحیفه نور، ج ۲۱، ص ۸۹.

۴ - مانند کتاب «اللمعة الدمشقیة» تألیف فقیه نامدار محمد بن مکی العاملی معروف به «شهید اول».

۵ - همچون شهید اول.

از احکام آن مدتها صرف وقت شده است. ولی از آنجا که رساله‌های موجود برای مطالعه و مراجعه عموم مردم نگاشته شده و بیش از پنجاه سال بر عمر آن می‌گذرد و در این مدت، تغییر چندانی در نثر و شیوه نگارش آن داده نشده و برخی از اصطلاحات مربوط به اهل فن و لغات مشکل و نامأنوس - برای نسل جوان - و عبارتهای پیچیده در آن دیده می‌شود، نمی‌تواند یک متن آموزشی مناسب - به ویژه برای جوانان - باشد، گرچه به جای خود و برای هدفی که نگاشته شده و فراتر از نیاز یک قشر خاص می‌باشد، مفید و ارزشمند است، و می‌توان گفت: مانند داروخانه‌ای است که تمام افراد جامعه باید از آن بهره‌مند شوند.

از دیرباز و اکنون نیز در حوزه‌های علوم دینی، برای رشته‌های مختلف دانش از جمله «فقه» کتابهای ویژه‌ای برای سطوح مختلف آموزشی در نظر گرفته شده است و چنین نبوده و نیست که برای افراد تازه وارد «مکاسب شیخ انصاری»^۱ را تدریس کنند و یا در علم اصول از ابتدا به آموزش «کفایه محقق خراسانی»^۲ بپردازند و یا در فلسفه «اسفار ملاصدرا»^۳ را آغاز کنند، بلکه در ابتدا کتابهای ساده و روان و مختصر را می‌آموزند و رفته رفته کتابهای مفصلتر و عمیقتر را فرامی‌گیرند.

اکنون، آموزش فقه در حوزه‌های علمیه به سه مرحله تقسیم می‌شود:

- فقه غیراستدلالی، مانند: «رساله توضیح المسائل» و «العروة الوثقی»^۴.
- فقه نیمه استدلالی؛ مانند: «الروضه التبیه»^۵ و «شرایع الاسلام»^۶.

-
- ۱ - کتابی است در احکام معاملات تألیف فقیه عالمقدار، شیخ مرتضی انصاری دزفولی، و امروزه یکی از متون درسی سطح عالی حوزه‌های علمیه می‌باشد.
 - ۲ - کتابی است در علم اصول فقه، تألیف دانشمند گرانمایه محمد کاظم خراسانی، و اکنون یکی از متون درسی سطح عالی حوزه‌های علمیه می‌باشد.
 - ۳ - کتابی است در فلسفه اسلامی که در آن رشته بی‌نظیر است، تألیف صدرالدین محمد شیرازی.
 - ۴ - کتابی است در فقه که بخش عمده مسائل فقهی را دربردارد و در حد خود از نظر برخورداری از فروع مسائل کم‌نظیر است، تألیف فقیه بزرگوار سید محمد کاظم یزدی.
 - ۵ - کتابی در فقه، تألیف دانشمند گرانقدر، زین‌الدین علی بن احمد عاملی معروف به «شهید ثانی». این کتاب شرحی است بر کتاب «اللمعة الدمشقیه» تألیف شمس‌الدین محمد بن مکی معروف به «شهید اول».
 - ۶ - کتابی در فقه، تألیف علامه محقق، جعفر بن حسن بن یحیی بن سعید معروف به «محقق حلی». نویسنده در این کتاب تنظیم جدیدی برای مسائل فقه پدید آورد، و سالها از متون درسی حوزه علمیه بوده است.

● فقه استدلالی؛ مانند: «جواهرالکلام»^۱ و «الحدائق الناضرة»^۲.

بر این اساس، باید در خور فهم افراد جامعه و نیاز آنها، رساله‌هایی تدوین شود، تا بدون هیچگونه مشکلی، وظایف شرعی خود را فراگیرند، و به بهترین شیوه بر دانش دینی خود بیفزایند.

گرچه تاکنون در این خصوص، تلاشهای ارزشمندی شده است و کتابهایی منتشر گشته که هر یک در جای خود قابل استفاده می‌باشد، ولی نوشته‌هایی که بتواند با در نظر گرفتن مقاطع تحصیلی افراد و نیاز صنفی آنها، احکام دین را آموزش دهد، نگاشته نشده و نیاز به تدوین چنین کتابهایی کاملاً محسوس است.

این نیاز ما را بر آن داشت تا با در نظر گرفتن مقاطع تحصیلی موجود در کشورمان مسائل فقهی را، بدون هیچگونه تغییر در فتاوی فقیهان و تنها تغییر عبارت و جایگزین کردن لغات و اصطلاحات مأنوس و تنظیم مطالب و بیان برخی از مثالها و نمونه‌های آنها بدین صورت تدوین کنیم.

از آنجا که برخی از مسائل فقه، اختصاص به خواهران یا برادران دارد و گروه دیگر را نیازی به آنها نیست و یا کمتر مورد نیازشان می‌باشد علاوه بر مقاطع تحصیلی و توجه به سطح علمی افراد، به تقسیم صنفی هم توجه شده و کتابهای ویژه برادران و خواهران، جدای از یکدیگر تهیه شده است.

ناگفته نماند که در جامعه ممکن است افراد زیادی، حتی مدرک تحصیلی ابتدائی هم نداشته باشند ولی بهتر از بسیاری از دانشگاهیان به مسائل دینی آشنایی داشته باشند؛ اما در تدوین این نوشته‌ها سطح غالب افراد، در نظر گرفته شده است.

آنچه تاکنون تهیه شده و یا در دست تهیه می‌باشد بدین قرار است:

* آموزش احکام - ویژه کودکان

* آموزش احکام - سطح یک - مقطع راهنمایی (ویژه برادران - ویژه خواهران)

* آموزش احکام - سطح متوسط - مقطع دبیرستانی (ویژه برادران - ویژه خواهران)

۱ - دائرة المعارف بزرگ فقه شیعه، تألیف فقیه سخت کوش، شیخ محمد حسن نجفی؛ این کتاب از مآخذ و منابع فقه شیعه است.

۲ - تألیف محدث ارزشمند و فقیه گرانمایه شیخ یوسف بحرانی، که یکی از کتابهای تفصیلی فقه شیعه می‌باشد.

- * آموزش احکام - سطح عالی - مقطع دانشگاهی (ویژه برادران - ویژه خواهران)
* روش تدریس احکام - ویژه استادان محترم و طلاب علوم دینی.

یادآوری چند نکته:

- ۱ - متن کتاب مطابق با فتاوی بنیانگذار جمهوری اسلامی، حضرت آیه‌الله العظمی امام خمینی (قدس سره) می‌باشد.
- ۲ - فتاوی سه تن از مراجع بزرگ تقلید یعنی؛ حضرت آیه‌الله العظمی اراکی (دام‌ظله) و حضرت آیه‌الله العظمی گلپایگانی (دام‌ظله) و حضرت آیه‌الله العظمی خوئی (قدس سره) به آن افزوده شده که موارد اختلاف، در همان صفحه، با علامت ستاره (*) مشخص شده است.
- ۳ - در متن کتاب بیشتر مسائل ضروری و کلی آمده و به مسائل جزئی کمتر پرداخته شده است و اختلاف چندانی در آنها وجود ندارد، بعلاوه، همه اختلاف فتواها به گونه‌ای نیست که اگر مقلد به مسائل متن عمل کند، خلاف فتوای مرجع تقلیدش عمل کرده، و یا واجبی را ترک کرده باشد، مثلاً اگر مسأله‌ای که در متن آمده، فتوا باشد و مرجع تقلید کسی در همان مسأله، احتیاط واجب داشته باشد، اگر مقلد به آن فتوا عمل کند، به همان احتیاط نیز عمل کرده است و مشکلی پیش نمی‌آید.
- ۴ - در انتخاب مسائل، تلاش شده است تا مقدار مورد نیاز اولیة جوانانِ مقطع دبیرستانی آورده شود، و در مواردی که فرعی از فروع مسائل حذف شده، عنوان مسأله بگونه‌ای آمده که اشکالی در فتوا پیش نیاید، به عنوان مثال؛ در بحث مُطَهَّرَات، با اینکه مطهرات ده‌تاست، در این نوشته تنها به پنج مورد آن اکتفا شده ولی عنوان مسأله اینگونه نگاشته شده است:

«همه اشیاء نجس پاک می‌شود و عمده پاک‌کننده‌ها عبارتند از:»

- ۵ - کتاب حاضر جنبه آموزشی دارد و توسط استادان محترم، تدریس می‌شود، و شاگردان، نزد معلم خود، آن را می‌آموزند، گرچه تلاش شده تا شیوه نگارش چنان باشد که مطالعه آن هم مفید باشد و مسائل شرعی را به مطالعه کنندگان نیز بیاموزد.
- ۶ - برای آنکه خوانندگان عزیز اگر خواستند جزئیات مسائل را بدانند و یا متن مسائل را از منابع آنها ببینند، آدرس مسائل در پایان هر صفحه آمده است، بعلاوه،

حواشی مراجع تقلید نیز همراه با شماره مسأله - مطابق رساله ایشان - آورده شده است.
۷ - با ادای احترام مجدد به مراجع بزرگوار تقلید، جهت اختصار در حواشی، القاب آنان حذف گردیده و تنها به لقب مشهور اکتفا شده است.

۸ - کتاب حاضر، قبل از چاپ، چند دوره تدریس شده و نواقص آن - در حدّ توان - برطرف گردیده، بعلاوه که چند تن از دوستان فاضل حوزه، عنایت فرموده و بخش‌هایی از آن را مطالعه کرده و رهنمودهایی ارائه فرموده‌اند، و همچنین تنی چند از جوانان مقطع دبیرستانی، بخشهایی از آن را مطالعه کرده‌اند و قبل از چاپ مورد آزمایش قرار گرفته، تا از نظر محتوا، متناسب با نیاز سطح علمی مخاطبان آن باشد، که در اینجا از همه آن عزیزان تشکر می‌شود.

۹ - جهت اختصار در آدرس مطالب علائم زیر به کار رفته است:

ج = جلد، ص = صفحه، م = مسأله، س = سؤال

۱۰ - در تهیه این کتاب از متون زیر استفاده شده است:

* تحریر الوسیله - امام خمینی - ناشر، دارالانوار، بیروت.

* العروة الوثقی (دوجلدی) با حاشیه مراجع تقلید - ناشر، انتشارات علمیه اسلامیة.

* وسیلة النجاة با حاشیه آیه الله العظمی گلپایگانی - ناشر، دارالتعارف للمطبوعات، بیروت.

* رساله توضیح المسائل - امام خمینی - ناشر، بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی.

* رساله توضیح المسائل - آیه الله العظمی گلپایگانی - ناشر، دارالقرآن الکریم.

* رساله توضیح المسائل - آیه الله العظمی اراکی - ناشر، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.

* رساله توضیح المسائل - آیه الله العظمی خوئی - چاپ، چاپخانه علمی.

* استفتاآت - امام خمینی - ناشر، دفتر انتشارات اسلامی.

سخنی با استادان محترم

۱ - محتوای هر درس - با استفاده از تجربه چندین ساله - برای نیم ساعت تا ۴۵ دقیقه تدریس، تنظیم شده است، که همراه با توضیحات استاد این مقدار از زمان را

دربرخواهد گرفت، ولی در چند درس از این کتاب چون مطالب یک بحث ناقص می ماند، حجم بیشتری پیدا کرده و ممکن است وقت بیشتری بطلبد، مانند درسها: ۳۵، ۳۶، ۳۹ و ۴۲، که در صورت تمام نشدن مطالب در یک جلسه، باید باقیمانده آن برای جلسه بعد بماند و در چند درس دیگر؛ از آنجا که یک بخش از مسائل تمام شده و درس جدید از ابتدای بخش بعدی آغاز می شود، حجم کمتری دارد که باید فرصت باقیمانده را از درس بعد استفاده کرد؛ مانند درسهای: ۲۲، ۲۶، ۳۲ و ۳۳.

۲- برای تدریس این کتاب، هرگز نباید تنها به مطالعه مطالب آن اکتفا شود بلکه استادان محترم خوب است، قبل از تدریس متن سطوح بالاتر و یا رساله توضیح المسائل و یا کتابهای فقهی مفصل را مطالعه کنند.

۳- در پایان هر درس، خلاصه مطالب در قالب چند مسأله آورده شده که می تواند این فایده ها را داشته باشد:

* استاد، می تواند در پایان هر درس، در چند دقیقه با خواندن خلاصه درس مطالب بیان شده را برای حاضران بطور مختصر بازگو کند.

* شاگردان می توانند، برای به خاطر سپردن مطالب و مرور درسهای گذشته، اگر فرصت مطالعه تمام درس را ندارند، خلاصه آن را مطالعه کنند.

* برای استادان، می تواند یادداشتی مناسب برای تدریس در کلاس باشد تا از همراه داشتن کتاب، در هنگام تدریس بی نیاز باشند.

۴- خلاصه درسها برگرفته از متن کتاب است و مسائل فرعی و حواشی مراجع تقلید در آنها نیامده است.

۵- برای هر درس، چند سؤال نوشته شده که اغلب آنها از مصادیق و نمونه های احکام است که استادان محترم جواب آنها را از شاگردان بخواهند و آنها را در یافتن پاسخها یاری دهند.

۶- استادان محترم بخشی از وقت را به پاسخگویی سؤالیهای حاضران اختصاص دهند.

۷- استادان محترم با استفاده از مثالهای مناسب و اجرای عملی برخی از مسائل؛ مانند وضو و تیمم، مطالب را به شاگردان خود تفهیم کنند.

امید است این نوشته، جوانان عزیز را در راه فهم احکام دین یاری کند. و از خدای

بزرگ می طلبیم که آنان را در تمام مراحل زندگی یار و یاور باشد.
 در پایان بار دیگر از تمامی برادرانی که با مطالعه این کتاب رهنمودهایی فرموده‌اند
 تشکر کرده و خدای را بر این توفیق سپاس می‌گوییم و از نظرات و پیشنهادهای سازنده
 عزیزان استقبال می‌کنیم.^۱

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ^۲

تابستان ۱۳۷۲، ه. ش.

محمد حسین فلاح زاده ابرقوئی

۱ - پیشنهادات و نظرات خود را برای ما به آدرس: قم - صندوق پستی ۳۶۹۸ - ۳۷۱۸۵ بفرستید.

۲ - سوره بقره، آیه ۱۲۷.

درس ۳

طهارت

همانگونه که در درس اول گذشت، مجموعه برنامه‌های عملی اسلام «احکام» نامیده می‌شود و از جمله آنها؛ واجبات است و نماز یکی از مهمترین و اساسی‌ترین آنهاست.

مسائل مربوط به نماز را به سه دسته تقسیم می‌کنیم:

۱ - مُقَدِّمات

۲ - مُقارنات

۳ - مُبطلات

مقدمات نماز: نمازگزار باید قبل از نماز آنها را مراعات کند.

مقارنات نماز: مسائلی که مربوط به متن نماز است، از تکبیرة الاحرام تا سلام.

مبطلات نماز: مسائلی که درباره چیزهایی است که نماز را باطل می‌کند.

مقدمات نماز

از جمله مسائلی که قبل از انجام این عبادت بزرگ باید مورد توجه نمازگزار قرار

گیرد، طهارت و پاکی است.

نمازگزار باید بدن و لباس خود را از ناپاکیها (نجاسات) پاک کند و برای پاکی از

نجاست، شناخت آنها و راه پاک کردن اشیاء نجس نیز لازم است. بنابراین به بیان آنها می پردازیم:

قبل از شناخت ناپاکیها، به یک قاعده کلی اسلامی توجه کنید:

«در عالم همه چیز پاک است، مگر یازده چیز و آنچه بر اثر برخورد با اینها نجس شود».

۱- ادرار (بول)
۲- مدفوع (غائط)	انسان و حیوانات حرام گوشت خون
جهنده دار * مانند گربه و موش.	نجاسات
۳- منی
۴- مردار
۵- خون	انسان و حیوانی که خون جهنده دارد
مانند: گوسفند.	
۶- سگ
۷- خوک	که در خشکی زندگی می کند
ولی دریایی آن نجس نمی باشد.	
۸- شراب و هر مایع
مست کننده		
۹- آجسو (فقاع) - آججوی غیر طبی		
۱۰- کافر		
۱۱- عرق شتر نجاست خوار		

* حیوانی که اگر رگ آنها پُرند خون از آن جستن می کند خون جهنده دارد.

«طهارت» غیر از «نظافت» است و «نجاست» غیر از «کثافت» است، ممکن است چیزی تمیز باشد ولی از نظر احکام اسلام، پاک نباشد، خواسته اسلام، هم طهارت است و هم نظافت، یعنی انسان باید به فکر پاکی و تمیزی خود و محیط و زندگی خود باشد، و اکنون سخن درباره طهارت است.

۱- ادرار و مدفوع انسان و تمامی حیوانهای حرام گوشت که خون جهنده دارند نجس است.*

۲- ادرار و مدفوع حیوانهای حلال گوشت، مانند گاو و گوسفند و حیوانهایی که خون جهنده ندارند، مانند مار و ماهی پاک است.^۱

۳- بول و غائط حیوانهایی که گوشت آنها مکروه است پاک می باشد مانند اسب و الاغ.^۲

۴- فضله پرندگان حرام گوشت، مانند کلاغ، نجس است.**^۳

احکام مردار***

۱- انسان مرده هر چند تازه مرده باشد و بدنش سرد نشده باشد (بجز اجزاء بی روح او مانند ناخن و مو و دندان) تمام بدنش نجس می باشد، مگر آنکه:^۴
الف: شهید معرکه**** باشد.

ب: او را غسل داده باشند (سه غسلش تمام شده باشد).

۱. العروة الوثقی - ج ۱ ص ۵۵.

* (گلپایگانی) بنا بر احتیاط واجب باید از بول و غائط حیوان حرامگوشی که خون آن جستن نمی کند اجتناب کرد. (مسألة ۸۵)

۲. العروة الوثقی - ج ۱ ص ۵۵.

۳- توضیح المسائل، م ۸۵.

** (سایر مراجع) پاک است. (مسألة ۸۶)

*** مردار، حیوانی است که خود مرده است یا به غیر طریق شرعی ذبح شده است.

۴. العروة الوثقی - ج ۱ ص ۵۸. الرابع و ص ۶۱، م ۱۲.

**** شهیدی که در میدان نبرد جان داده است.

خلاصه درس ۳

- ۱- برای خواندن نماز باید بدن و لباس نمازگزار پاک باشد.
- ۲- در عالم همه چیز پاک است بجز یازده چیز.
- ۳- انسان مرده اگر شهید در معرکه نباشد و او را غسل نداده باشند نجس است، بجز اجزاء بی روح بدن او.
- ۴- مردار سگ و خوک و اجزاء روح دار مردار حیوانهائی که خون جهنده دارند نجس است.
- ۵- مردار حیوانهائی که خون جهنده ندارند و همچنین اجزاء بی روح مردار حیوانهائی که خون جهنده دار پاک است.
- ۶- حیوانهائی که خون جهنده دارند، خون آنها هم نجس است.
- ۷- خون در تخم مرغ نجس نیست ولی بنا بر احتیاط واجب باید از خوردن آن خودداری کرد، مگر به قدری کم باشد که وقتی با زرده بهم زده شود از بین برود.
- ۸- خونی که از لای دندانها می آید، اگر با آب دهان مخلوط شود و از بین برود پاک است و فرو بردن آب دهان اشکال ندارد.

پرسش:

؟

- ۱- مار و عقرب و قورباغه مرده چه حکمی دارد؟
- ۲- سرگین الاغ و فضله کلاغ چه حکمی دارد؟
- ۳- خونی که هنگام مسواک زدن در دهان مشاهده می شود چه حکمی دارد؟
- ۴- کدام انسان از دنیا رفته ای بدنش پاک است؟
- ۵- آیا از پشم گوسفند مرده می توان استفاده کرد؟

درس ۵

احکام آبها

آب قلیل:

- ۱- آب قلیل با برخورد نجاست نجس می شود (روی چیز نجس ریخته شود یا چیز نجس به آن برسد).^۱
- ۲- اگر آب کر یا جاری به آب قلیل نجس، متصل و با آن مخلوط شود پاک می گردد. (مثلاً ظرف آب قلیلی که نجس شده زیر شیر آبی که به منبع کر متصل می باشد گذاشته و آب را بر آن باز کرده و با آن مخلوط شود).^۲

آب کر - جاری - چاه:

- ۱- تمام اقسام آبهای مطلق بجز آب قلیل تا زمانی که بو یا رنگ یا مزه نجاست نگرفته باشد پاک است و هرگاه بر اثر برخورد با نجاست بو یا رنگ یا مزه نجاست بگیرد نجس می شود (بنابراین، آب جاری، چاه، کر و حتی باران در این حکم مشترکند).^۳

۱. توضیح المسائل - م ۲۶.
* در تطهیر آب شرط است که بو یا رنگ یا مزه نجاست نداشته باشد. و چنانچه بو یا رنگ یا مزه نجاست گرفته است، باید به قدری با آب کر یا جاری مخلوط شود که بو و رنگ و مزه نجاست از بین برود.
۲. تحریر الوسیله - ج ۱ ص ۱۴، م ۱۱.
۳. تحریر الوسیله - ج ۱ ص ۱۳، م ۴.

۲- آب لوله‌های عمارات که متصل به منبع کر می‌باشد در حکم آب کر است.^۱

برخی از خصوصیات آب باران:

- ۱- اگر بر چیز نجسی که عین نجس* در آن نیست یکبار بیارد پاک می‌شود.
- ۲- اگر بر فرش و لباس نجس بیارد پاک می‌شود و فشار لازم ندارد.**
- ۳- اگر بر زمین نجس بیارد پاک می‌شود.
- ۴- هرگاه باران در جایی جمع شود، اگر چه کمتر از کرباشد، چنانچه تا موقعی که باران می‌بارد چیز نجسی را در آن بشویند، تا زمانی که بویارنگ یا مزه نجاست نگرفته، پاک است.^۲

احکام شك در آب:

- ۱- مقدار آبی که معلوم نیست کر است یا نه؟ با برخورد نجاست نجس نمی‌شود، اما سایر احکام آب کر را ندارد.
- ۲- مقدار آبی که قبلاً کر بوده و شك در آن است که قلیل شده یا نه؟ حکم آب کر را دارد.
- ۳- آبی که معلوم نیست، پاک است یا نجس؟ پاک می‌باشد.
- ۴- آبی که پاک بوده و شك در آن است که نجس شده یا نه؟ حکم آب پاک را دارد.
- ۵- آبی که نجس بوده ولی معلوم نیست پاک شده یا نه؟ حکم آب نجس را دارد.
- ۶- آبی که مطلق بوده و معلوم نیست مضاف شده است یا نه؟ حکم آب مطلق را

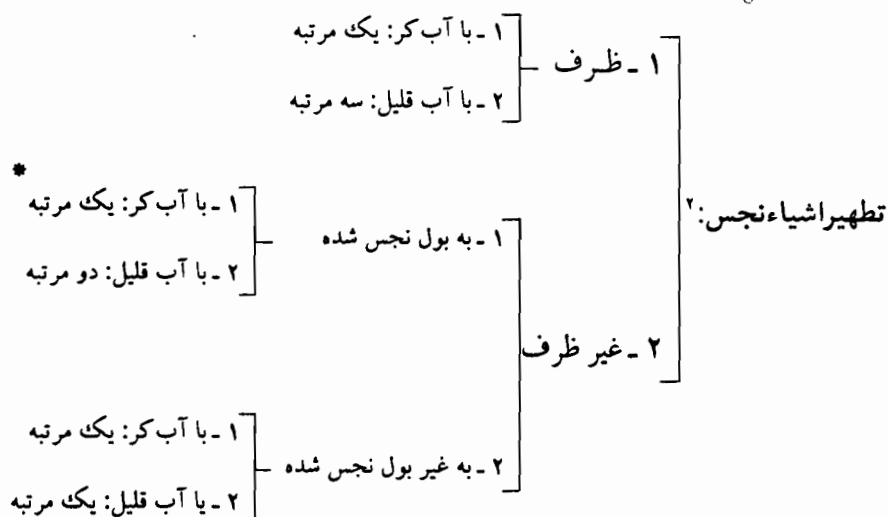
۱. توضیح المسائل - م ۳۵.

* عین نجس چیزی است که خودبخود نجس است مانند بول و خون.
** در صفحه ۳۸ خواهد آمد، که در شستن فرش و لباس و مانند آن بعد از هر مرتبه شستن باید آن را فشار داد تا آبهای داخل آن بیرون آید.

۲. توضیح المسائل - م ۳۷، ۴۰، ۴۱، ۴۲.

دارد.^۱**چگونگی تطهیر اشیاء نجس با آب:**

آب، مایه زندگی و پاک کننده بیشترین نجاسات است و از جمله مطهراتی است که همه روزه تمام افراد با آن سروکار دارند. اینک چگونگی تطهیر چیزهای نجس با آن را فراموش نکنیم.

توضیح:

الف: برای تطهیر اشیاء نجس، ابتدا باید عین نجس را برطرف کرده سپس به همان تعداد که در نمودار آمده است آن را آبکشید. مثلاً؛ ظرف نجس را بعد از برطرف کردن آلودگی اگر یک مرتبه در آب کر بشویند کافی است.

۱. العروة الوثقی - ج ۱ ص ۴۹؛ تحریر الوسیله - ج ۱ ص ۱۵، م ۱۵.

۲ - توضیح المسائل، م ۱۵۰ - ۱۵۹ - ۱۶۰.

* (خوبی) اگر لباس و مانند آن به بول نجس شده باشد در گز نیز دو مرتبه شستن لازم است. (مسأله ۱۶۰)

ب: فرش و لباس و چیزهایی مانند فرش و لباس که آب را به خود می‌گیرد و قابل فشردن است چنانچه با آب قلیل تطهیر می‌کنند باید بعد از هر بار شستن، آن را فشرده تا آبهای داخل آن بیرون آید و یا به گونه‌ای دیگر آب آن گرفته شود و در آب کر و جاری هم احتیاط واجب آن است که آب داخل آن گرفته شود.*

ج: آب جاری و چاه در احکامی که برای تطهیر اشیاء نجس یران شد مانند آب کر است.

مسأله:

ظرف نجس را می‌توان این‌گونه آب کشید:
 با آب کر: یک بار آن را در آب برده و بیرون آورند.
 با آب قلیل: آن را سه مرتبه پر از آب کرده و خالی کنند، یا سه مرتبه قدری آب در آن ریخته و هر مرتبه آب را به طوری در آن بگردانند که به جاهای نجس برسد و بیرون بریزند.

خلاصه درس ۵

- ۱- آب قلیل با برخورد نجاست نجس می‌شود.
- ۲- آب کر، جاری، چاه و باران، اگر بر اثر برخورد با نجاست بو یا رنگ یا مزه نجاست بگیرد نجس می‌شود.
- ۳- آبهای که در حکم آب کر است تا زمانی که بو یا رنگ یا مزه نجاست نگرفته است پاک می‌باشد.
- ۴- آب باران پاک کننده است و در فرش و لباس فشار لازم ندارد و تا بو یا رنگ یا مزه نجاست نگرفته است پاک می‌باشد.
- ۵- آبی که معلوم نیست، کراهت یا نه؟ با برخورد نجاست نجس نمی‌شود.
- ۶- آبی که معلوم نیست پاک است یا نه؟ حکم آب پاک را دارد.

* (خوشی) فشردن آن لازم است. (اراکي، گلپایگان)، در آب، کُر فشار لازم نیست. (مسأله ۱۶۱)

- ۷- آبی که معلوم نیست مطلقاً است یا مظاف، حکم آب مطلق را دارد.
- ۸- همه چیزهای نجس (بجز ظروف) با یک مرتبه شستن پاک می‌شود، مگر آنکه به بول نجس شده باشد که در این صورت با آب قلیل باید دو بار شسته شود.
- ۹- در تطهیر فرش و لباس و مانند آن پس از هر بار شستن باید آن را فشرده، یا به گونه‌ای دیگر آبهای داخل آن را گرفت.

پرسش:

؟

- ۱- آب کر چگونه نجس می‌شود؟
- ۲- آیا آب باران که در یک جا جمع شده است و هم اکنون باران بر آن نمی‌بارد حکم آب باران را دارد؟
- ۳- اگر منبع آبی که بیشتر از کر ظرفیت داشته، شک کنیم که آب موجود در آن کر است یا نه؟ چه حکمی دارد؟
- ۴- لباسی که به خون نجس شده با آب قلیل یا در جوی آب چگونه باید آب کشید؟

درس ۷

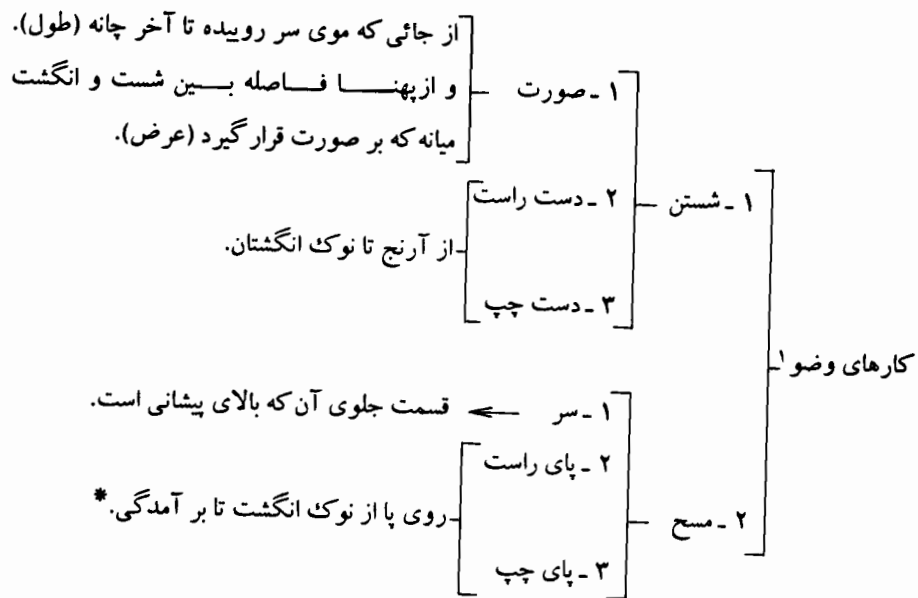
وضو

پس از فراگیری اولین مقدمه نماز، یعنی پاک کردن بدن و لباس از آلودگیها به بیان دومین مقدمه که «وضو» است می پردازیم. نمازگزار باید قبل از انجام نماز، وضو گرفته و خود را برای انجام این عبادت بزرگ آماده کند.

در برخی از موارد هم باید «غسل» کند، یعنی تمام بدن را بشوید و هرگاه نتواند وضو بگیرد یا غسل کند، باید به جای آن عمل دیگری به نام «تیمم» انجام دهد که در این درس و درسهای آینده با احکام هر یک آشنا خواهید شد.

چگونگی وضو

در وضو باید ابتدا صورت را بشوید و سپس دست راست و بعد از آن دست چپ را، بعد از شستن این اعضا باید با رطوبتی که از شستن دست بر کف آن است سر را مسح کند یعنی دست را بر آن بکشد و سپس پای راست و در آخر پای چپ را مسح کند، اکنون برای آشنایی بیشتر با اعمال وضو به نمودار صفحه بعد توجه کنید:

توضیح اعمال وضو

شستن

- ۱- مقدار واجب در شستن صورت و دستها، همان است که گذشت، ولی برای آنکه یقین کند مقدار واجب را شسته، باید کمی اطراف آن را هم بشوید.^۲
- ۲- بنا بر احتیاط واجب،** باید صورت و دستها را از بالا به پائین شست و اگر از پائین به بالا بشوید وضو باطل است.^۳

۱. تحریرالوسیله - ج ۱ ص ۲۱، م ۱.
* (سایر مراجع) احتیاط واجب آن است که تا مفصل را هم مسح کند. (مسألة ۲۵۸)
۲. تحریرالوسیله - ج ۱ ص ۲۱، م ۱ و ۲.
** (سایر مراجع) باید از بالا به پائین بشوید. (مسألة ۲۴۹)
۳. توضیح المسائل - م ۲۴۳.

مسح

مسح سر

- ۱- جای مسح: یک قسمت از چهار قسمت سر که بالای پیشانی است (بالای سر).
- ۲- مقدار واجب مسح: هر قدر باشد کافی است (به مقداری که اگر کسی ببیند بگوید مسح کرد).
- ۳- مقدار مستحب آن: به پهنای سه انگشت بسته و طول یک انگشت.
- ۴- مسح با دست چپ: جایز است.*
- ۵- لازم نیست مسح بر پوست سر باشد، بلکه بر موی جلوی سر هم صحیح است، مگر موی سر به قدری بلند باشد که هنگام زدن، به صورتش بریزد، که باید، پوست سر یا قسمت پائین (بیخ) مو را مسح نماید.
- ۶- مسح بر موی جاهای دیگر سر صحیح نیست، هر چند بر محل مسح جمع شده باشد.^۱

مسح پا

- ۱- جای مسح: روی پا است.
- ۲- مقدار واجب مسح: طول؛ از سرانگشت تا بر آمدگی روی پا.** عرض؛ هر اندازه باشد کافی است هر چند به قدر یک انگشت باشد.
- ۳- مقدار مستحب مسح: همه روی پا.
- ۴- پای راست را باید قبل از پای چپ مسح کند،*** ولی لازم نیست پای راست

۱. توضیح المسائل - م ۲۴۹ و ۲۵۰ و ۲۵۱ و ۲۵۷ و تحریر الوسیله - ج ۱ ص ۲۳، م ۱۴.
 * (سایر مراجع) بنا بر احتیاط واجب باید با دست راست مسح کند. (مسأله ۲۵۵)
 ** (سایر مراجع) احتیاط واجب آن است که تا مفصل را هم مسح کند. (مسأله ۲۴۹)
 *** (گلپایگانی - اراکی) باید پای چپ را پیش از پای راست مسح نکند؛ (خوئی) بنا بر احتیاط پای چپ را بعد از پای راست مسح کند. (شرایط وضو، شرط نهم)

را با دست راست و پای چپ را با دست چپ مسح کند.^۱

مسائل مشترک مسح سر و پا

- ۱- در مسح باید دست را بر سر و پاها بکشد و اگر دست را نگه دارد، و سر یا پا را به آن بکشد وضو باطل است، ولی اگر موقعی که دست را می‌کشد سر یا پا مختصری حرکت کند اشکال ندارد.^۲
- ۲- اگر برای مسح رطوبتی در کف دست نمانده باشد، نمی‌تواند دست را با آب خارج تر کند بلکه باید از اعضاء دیگر وضو رطوبت بگیرد و با آن مسح کند.^۳
- ۳- رطوبت دست باید بقدری باشد که بر سر و پا اثر بگذارد.^۴
- ۴- محل مسح (سر و روی پاها) باید خشک باشد، بنابراین اگر جای مسح تر باشد، باید آن را خشک کرد ولی اگر رطوبت آن بقدری کم باشد که مانع از تأثیر رطوبت دست، بر آن نباشد مانع ندارد.^۵
- ۵- بین دست و سر یا پاها باید چیزی مانند چادر و کلاه، یا جوراب و کفش فاصله نباشد. هر چند بسیار رقیق و نازک باشد و رطوبت به پوست برسد (مگر در حال ناچاری).^۶
- ۶- محل مسح باید پاک باشد، پس اگر نجس است و نمی‌تواند آن را آب بکشد باید تیمم کند.^۷

۱. توضیح المسائل - م ۲۵۲ و ۲۵۳ و العروة الوثقی - ج ۱ ص ۲۰۹.
 ۲. توضیح المسائل - م ۲۵۵.
 ۳. توضیح المسائل - م ۲۵۷.
 ۴. العروة الوثقی - ج ۱ ص ۲۱۲، م ۲۶.
 ۵. العروة الوثقی - ج ۱ ص ۲۱۲، م ۲۶.
 ۶. العروة الوثقی - ج ۱ ص ۲۱۲، م ۲۷.
 ۷. توضیح المسائل - م ۲۶۰.

خلاصه درس ۷

- ۱- وضو عبارت است از شستن صورت و دستها و مسح سر و پا، با شرایطی که خواهد آمد.
- ۲- بنا بر احتیاط واجب صورت و دستها باید از بالا به پائین شسته شود.
- ۳- در وضو پس از شستن صورت و دستها، باید جلوی سر و روی پاها را مسح کرد.
- ۴- مقدار واجب مسح سر بقدری است که بگویند سر را مسح کرد.
- ۵- مسح سر باید بر قسمت جلوی سر که بالای پیشانی است باشد.
- ۶- مسح پا هر اندازه باشد کافی است، هر چند یک انگشت، ولی از نظر طول باید از نوک انگشت تا برآمدگی روی پا مسح شود.
- ۷- در مسح باید:
 - * دست بر محل مسح کشیده شود.
 - * محل مسح پاک باشد.
 - * چیزی بین دست و جایی که مسح می‌کند فاصله نشود.

پرسش:

؟

- ۱- اعمال وضو را بر شمارید.
- ۲- فردی که موهای یک طرف سر را بر قسمت جلوی آن شانه کرده و وظیفه‌اش نسبت به مسح سر چیست؟
- ۳- چهار مسأله از مسایلی را که در مسح سر و پاها مشترک است بیان کنید.
- ۴- آیا در حال راه رفتن می‌توان سر را مسح کرد؟
- ۵- آیا در سرمای شدید می‌توان بر جوراب یا کفش مسح کرد؟
- ۶- مقدار واجب و مستحب مسح سر و پاها را بیان کنید.

درس ۸

شرایط وضو

با شرائطی که خواهد آمد وضو صحیح است، و با از بین رفتن هر یک از آنها وضو باطل است.

۱ - شرایط آب و ظرف وضو -	۱ - آب وضو پاک باشد (نجس نباشد).
	۲ - آب وضو مباح باشد (غصبی نباشد).*
	۳ - آب وضو مطلق باشد (مضاف نباشد).
	۴ - ظرف آب وضو مباح باشد.
	۵ - ظرف آب وضو طلا و نقره نباشد.
۲ - شرایط اعضای وضو -	۱ - پاک باشد.
	۲ - مانعی از رسیدن آب در آن نباشد.
شرایط وضو	۱ - رعایت ترتیب (به همان ترتیب که در اعمال وضو گذشت).
۳ - شرایط کیفیت وضو -	۲ - رعایت موالات (بین اعمال وضو فاصله نیفتد).
	۳ - شخصاً انجام دهد (از دیگری کمک نگیرد).
۴ - شرایط وضو گیرنده -	۱ - استعمال آب برای او مانعی نداشته باشد.
	۲ - با قصد قربت وضو بگیرد (ریا نکند).

* (سایر مراجع) آب وضو و فضائی که در آن وضو می‌گیرد نیز مباح باشد. (بعد از مسأله ۲۷۲، شرط سوم)

شرایط آب وضو و ظرف آن

- ۱- وضو با آب نجس و مضاف باطل است، خواه بداند آن آب نجس یا مضاف است یا نداند، یا فراموش کرده باشد.^۱
- ۲- آب وضو باید مباح باشد، بنابر این در موارد زیر وضو باطل است:
 - * وضو گرفتن با آبی که صاحب آن راضی نیست (راضی نبودن او معلوم است).
 - * آبی که معلوم نیست صاحب آن راضی است یا نه.
 - * آبی که وقف افراد خاصی است، مانند حوض برخی از مدارس و وضوخانه بعضی از هلتها و مسافرخانه‌ها و...^۲
- ۳- وضو گرفتن از نهرهای بزرگ، گرچه انسان نداند صاحبان آنها راضی هستند یا نه اشکال ندارد، اما اگر صاحبان آن از وضو گرفتن جلوگیری کنند، احتیاط واجب آن است که وضو نگیرند.^۳
- ۴- اگر آب وضو در ظرف غصبی باشد و با آن وضو بگیرد باطل است.^۴

شرایط اعضای وضو

- ۱- اعضای وضو در موقع شستن و مسح باید پاک باشد.^۵
- ۲- اگر چیزی بر اعضای وضو باشد (اعضای شستن) که از رسیدن آب به آن جلوگیری کند، یا بر اعضای مسح است، هر چند از رسیدن آب جلوگیری نکند، برای وضو باید برطرف شود.^۶
- ۳- خطوط قلم خودکار و لکه‌های رنگ و چربی و کیرم در صورتی که رنگ

۱. توضیح المسائل - ۲۶۵.

۲. العروة الوثقی - ج ۱ ص ۲۲۵، م ۶، ۷، ۸ و توضیح المسائل - م ۲۶۷ تا ۲۷۲.

۳. توضیح المسائل، مسأله ۲۷۱.

۴. توضیح المسائل - شرایط وضو - شرط چهارم.

۵. توضیح المسائل - ص ۳۵، شرط ششم.

۶. توضیح المسائل - ص ۳۷، شرط سیزدهم و مسأله ۲۵۹.

بدون جرم باشد، مانع وضو نیست، ولی اگر جرم داشته باشد (روی پوست را گرفته) باید بر طرف شود.^۱

شرایط کیفیت وضو

□ ترتیب^۲

کارهای وضو بدین ترتیب باید انجام شود:

* شستن صورت

* شستن دست راست

* شستن دست چپ

* مسح سر

* مسح پای راست

* مسح پای چپ

اگر ترتیب اعمال وضو بهم بخورد وضو باطل است، حتی اگر پای چپ و راست را همزمان مسح کند.*

□ مَوالات

۱- مَوالات یعنی؛ پشت سر هم انجام دادن و فاصله نینداختن بین اعمال وضو.
۲- اگر بین کارهای وضو به قدری فاصله شود که وقتی می‌خواهد جایی را بشوید یا مسح کند رطوبت جاهایی که پیش از آن شسته یا مسح کرده، خشک شده باشد، وضو باطل است.^۳

□ از دیگران کمک نگیرد

۱- کسی که می‌تواند اعمال وضو را انجام دهد، نباید از دیگری کمک بگیرد، پس اگر شخص دیگری صورت و دست او را بشوید و یا مسح او را انجام دهد وضو باطل

۱. استفتاآت - ج ۱ ص ۳۶ و ۳۷، س ۴۰ تا ۴۵.

۲. تحریرالوسیله - ج ۱ ص ۲۸.

* پاورقی ص ۴۶ را نگاه کنید.

۳. تحریرالوسیله - ج ۱ ص ۲۸، ۱۵ و توضیح المسائل - م ۲۸۳.

است.^۱

۲- کسی که نمی تواند وضو بگیرد، باید نایب بگیرد که او را وضو دهد و چنانچه مزد هم بخواهد، در صورتی که بتواند باید بدهد، ولی خود او باید نیت وضو کند.^۲

شرایط وضوگیرنده:

۱- کسی که می داند اگر وضو بگیرد مریض می شود و یا می ترسد که مریض شود، باید تیمم کند و اگر وضو بگیرد باطل است. ولی اگر نداند که آب برای او ضرر دارد و وضو بگیرد و بعد بفهمد که ضرر داشته، وضویش صحیح است.^۳

۲- وضو، باید به قصد قربت انجام شود، یعنی برای انجام فرمان خداوند عالم وضو بگیرد.^۴

۳- لازم نیست نیت رابه زبان آورد، یا از قلب خود بگذرانند، بلکه همین مقدار که می داند وضو می گیرد کافی است، بطوری که اگر از او پرسند، چه می کنی؟ بگوید وضو می گیرم.^۵

مسأله:

اگر وقت نماز به قدری تنگ است که اگر وضو بگیرد، تمام نماز یا قسمتی از آن، بعد از وقت خوانده می شود، باید تیمم کند.^۱

۱. العروة الوثقی - ج ۱ ص ۲۳۴.

۲. توضیح المسائل - م ۲۸۶.

۳. العروة الوثقی - م ج ۱ ص ۲۳۲ - توضیح المسائل - م ۲۸۸ و ۶۷۲.

* (خونی) اگر بعد از وضو بفهمد ضرر داشته و ضرر به حدی که شرعاً حرام است نبوده، وضویش صحیح است؛ (گلهایگانی) اگر بعد از وضو بفهمد ضرر داشته، احتیاط واجب آن است که علاوه بر وضو، تیمم نیز بنماید. (مسأله ۲۹۴)

۴. توضیح المسائل، ص ۳۱، شرط هشتم.

۵. توضیح المسائل، م ۲۸۲.

۶. توضیح المسائل، م ۲۸۰.

خلاصه درس ۸

- ۱- آب وضو باید پاک، مطلق و مباح باشد، و وضو گرفتن با آب نجس و مضاف در هر حال باطل است، چه مضاف یا نجس بودن آن را بدانند یا ندانند.
- ۲- وضو گرفتن با آب غصبی، اگر بدانند غصبی است باطل است.
- ۳- اگر اعضاء وضو نجس باشد، وضو باطل است همچنین اگر مانعی در آن باشد که از رسیدن آب به آن جلوگیری کند.
- ۴- اگر ترتیب و موالات در وضو از بین برود وضو باطل است.
- ۵- کسی که می تواند وضو بگیرد نباید در شستن و مسح از دیگران کمک بگیرد.
- ۶- وضو باید برای انجام فرمان خداوند عالم انجام شود.
- ۷- اگر انسان بخواهد وضو بگیرد تمام نماز یا قسمتی از آن خارج وقت خوانده می شود، باید تیمم کند.

پرسش:

؟

- ۱- وضو گرفتن از وضوخانه مؤسسات دولتی برای غیر کارمندان آن مؤسسه چه حکمی دارد؟
- ۲- وضو گرفتن با آب منبع یا آبرسدکنی که مخصوص نوشیدن است چه حکمی دارد؟
- ۳- کسی که خودش نمی تواند وضو بگیرد وظیفه اش چیست؟
- ۴- قصد قربت در وضو را توضیح دهید.
- ۵- فرق بین ترتیب و موالات در وضو چیست؟

درس ۹

وضوی جبیره‌ای

تعریف جبیره: دوائی که بر زخم می‌زنند و چیزی که با آن زخم را می‌بندند، «جبیره» نام دارد.

۱- شخصی که بر اعضای وضویش، زخم یا شکستگی است اگر بتواند بطور معمول وضو بگیرد، باید بطور معمول وضو بگیرد.^۱
مثلاً؛

الف: روی زخم باز است و آب برای آن ضرر ندارد.

ب: روی زخم بسته است ولی باز کردن آن امکان دارد و آب ضرر ندارد.

۲- چنانچه زخم بر صورت یا دست‌هاست و روی آن باز است و آب ریختن روی آن ضرر دارد،* اگر اطراف آن را بشوید کافی است.^۲

۳- اگر زخم یا شکستگی در جلوی سر یا روی پاهاست (محل مسح) و روی آن

۱. توضیح المسائل - م ۳۲۴ - ۳۲۵.

۲. همان.

* (اراکلی) چنانچه کشیدن دست تر بر آن ضرر ندارد، دست تر بر آن بکشد و اگر ممکن نیست، پارچه پاکی روی آن بگذارد و دست تر بر پارچه بکشد، و اگر این مقدار هم ضرر دارد و یا زخم نجس است و نمی‌شود آب کشید، باید اطراف زخم را از بالا به پائین بشوید و بنابر احتیاط واجب باید تیمم هم بنماید؛ (گلپایگانی) باید دست تر روی آن بکشد و اگر این هم ضرر دارد یا زخم نجس است و نمی‌شود آب کشید باید اطراف زخم را از بالا به پائین بشوید و کافی است. (مسألة ۳۳۱)

باز است، چنانچه نتواند آن را مسح کند، باید پارچهٔ پاکی روی آن بگذارد و روی پارچه را با تری آب وضو که در دست مانده، مسح کند.*^۱

کیفیت انجام وضوی جبیره‌ای

در وضوی جبیره‌ای، باید جاهائی که شستن یا مسح آن امکان دارد به طور معمول بشوید یا مسح کنید، و مواردی که امکان ندارد، دست‌تر بر جبیره بکشید.

چند مسئله:

- ۱- اگر جبیره بیش از حد معمول اطراف زخم را پوشانده باشد، و برداشتن آن ممکن نیست باید** وضوی جبیره‌ای گرفته و بنا بر احتیاط واجب تیمم هم انجام دهد.^۲
- ۲- کسی که نمی‌داند وظیفه‌اش وضوی جبیره‌ای است یا تیمم بنا بر احتیاط واجب باید هر دو را انجام دهد.^۳
- ۳- اگر جبیره، تمام صورت یا تمام یکی از دست‌ها را فرا گرفته باشد، وضوی جبیره‌ای کافی است.^{۴***}
- ۴- کسی که در کف دست و انگشتها جبیره دارد و در موقع وضو، دست‌تر روی آن کشیده است، می‌تواند**** سر و پا را با همان رطوبت مسح کند، یا از جاهای دیگر

۱. توضیح المسائل - م ۳۲۶.

* (گلپایگانی) و بنا بر احتیاط لازم تیمم هم بنماید؛ (خوئی) باید تیمم کند و بنا بر احتیاط وضوی جبیره‌ای هم بگیرد. (مسأله ۳۳۲)

** (خوئی) باید تیمم کند، مگر آنکه جبیره در مواضع تیمم باشد که در این صورت لازم است هم وضو بگیرد و هم تیمم کند. (مسأله ۳۴۱)

۲. توضیح المسائل - م ۳۳۵.

۳. توضیح المسائل - م ۳۴۳.

۴. توضیح المسائل - م ۳۳۰.

*** (خوئی) بنا بر احتیاط باید تیمم کند و وضوی جبیره‌ای نیز بگیرد؛ (گلپایگانی) باید وضوی جبیره‌ای بگیرد و بنا بر احتیاط واجب اگر تمام یا بعض مواضع تیمم پوشیده نیست تیمم هم بنماید. (مسأله ۳۳۶)

**** (خوئی، گلپایگانی) باید سر و پاها را با همان رطوبت مسح کند. (مسأله ۳۳۸)

وضو رطوبت بگیرد.^۱

۵- اگر در صورت و دستها چند جبیره باشد، باید بین آنها را بشوید و اگر جبیره‌ها در سر یا روی پاها باشد باید بین آنها را مسح کند و در جاهائی که جبیره است باید به دستور جبیره عمل کند.^۲

چیزهایی که باید برای آنها وضو گرفت

- ۱- برای انجام نماز (بجز نماز میت).
- ۲- برای انجام طواف کعبه.
- ۳- برای رساندن جائی از بدن به نوشته قرآن و اسم خداوند.^۳

چند مسأله:

- ۱- اگر نماز یا طواف بدون وضو انجام شود باطل است.
- ۲- کسی که وضو ندارد نباید جائی از بدن خود را به این نوشته‌ها برساند:
 - * خط قرآن، ولی ترجمه آن اشکال ندارد.
 - * اسم خداوند به هر زبانی نوشته شده باشد، مانند: «الله»، «خدا»، «God».
 - * نام پیامبر اکرم - صلی الله علیه و آله - (بنابر احتیاط واجب).
 - * اسامی امامان - علیهم السلام - (بنابر احتیاط واجب).
 - * نام حضرت زهرا - علیها السلام - (بنابر احتیاط واجب).^۴
- ۳- برای این کارها وضو گرفتن مستحب است:
 - * رفتن به مسجد و حرم امامان.
 - * خواندن قرآن.

۱. توضیح المسائل - م ۳۳۲.

۲. توضیح المسائل - م ۳۳۴.

۳. توضیح المسائل - م ۳۱۶.

* تفصیل این مسأله در درس ۴۴ خواهد آمد.

۴. توضیح المسائل - م ۳۱۷ و ۳۱۹.

- * همراه داشتن قرآن.
- * رساندن جایی از بدن به جلد یا حاشیه قرآن.
- * زیارت اهل قبور.^۱

چگونه وضو باطل می شود؟

- ۱- خارج شدن ادرار یا مدفوع یا باد از انسان.
- ۲- خواب، چنانچه گوش نشنود و چشم نبیند.
- ۳- چیزهایی که عقل را از بین می برد، مانند: دیوانگی، مستی، بیهوشی.
- ۴- استحاضه زنان.*
- ۵- آنچه سبب غسل شود، مانند جنابت و مَسِّ مِیْت.^۲

خلاصه درس ۹

- ۱- شخصی که بر اعضاء وضوی او زخم یا دُمَل، یا شکستگی است ولی می تواند بطور معمول وضو بگیرد باید بطور معمول وضو بگیرد.
- ۲- شخصی که نتواند اعضای وضو را بشوید یا آب را به آن برساند چنانچه اطراف زخم را بشوید کافی است و تیمم لازم نیست.
- ۳- چنانچه روی زخم یا شکستگی بسته باشد، ولی باز کردن آن امکان دارد (سختی ندارد) باید جبیره را باز کند و بطور معمول وضو بگیرد.
- ۴- در صورتی که روی زخم بسته باشد و آب برای آن ضرر داشته باشد باز کردن آن لازم نیست، هر چند باز کردن ممکن باشد.
- ۵- برای انجام نماز و طواف و برای رساندن جایی از بدن به خط قرآن و اسم خداوند باید وضو گرفت.

۱. توضیح المسائل - م ۳۲۲.
- * این مسأله مربوط به بانوان است که می توانند برای توضیح بیشتر به رساله توضیح المسائل مسأله ۳۲۹ تا ۵۲۰ رجوع کنند.
۲. توضیح المسائل - م ۳۲۳.

- ۶- رساندن جائی از بدن به اسم پیامبر اکرم و امامان و حضرت زهرا (سلام الله علیهم اجمعین) بدون وضو بنا بر احتیاط واجب جایز نیست.
- ۷- بول و غائط وضو را باطل می‌کند.
- ۸- خواب، دیوانگی، بیهوشی، مستی، جنابت و مس میت وضو را باطل می‌کند.

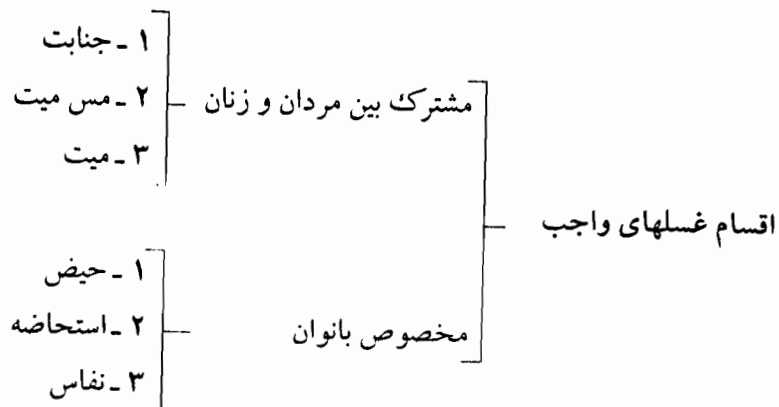
پرسش: ؟

- ۱- شخصی که سه انگشت پای او را جبیره پوشانده است، وظیفه‌اش نسبت به وضو چیست؟
- ۲- کیفیت انجام وضوی جبیره‌ای را با ذکر مثال توضیح دهید.
- ۳- آیا با رطوبتی که بر جبیره است می‌توان مسح کرد؟
- ۴- اگر جبیره نجس باشد و برداشتن آن هم ممکن نباشد تکلیف چیست؟
- ۵- آیا چرت زدن وضو را باطل می‌کند؟
- ۶- شخصی دست به میت زده، آیا وضویش باطل شده است؟

درس ۱۰

غسل

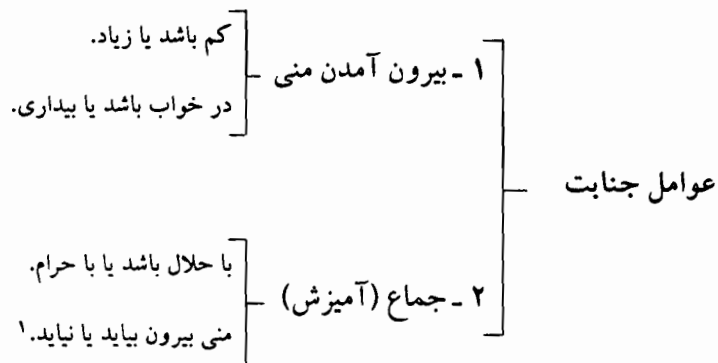
گاهی اوقات باید برای نماز (و هر کاری که باید با وضو انجام شود) غسل کرد، یعنی برای اطاعت فرمان خداوند تمام بدن را شست، اکنون به بیان موارد غسل و چگونگی آن می پردازیم.

پس از تعریف و تقسیم غسل به بیان مسائل هر یک از غسل‌های واجب می پردازیم.

غسل جنابت

۱- چگونه انسان جنب می شود؟

۲- اگر منی از جای خود حرکت کند، ولی بیرون نیاید سبب جنابت نمی شود.^۲

۳- کسی که منی از او خارج شده است و یا منی داند آنچه بیرون آمده

است منی می باشد، جنب است و باید غسل کند.^۳

۴- کسی که منی داند آنچه از او بیرون آمده منی است یا نه در صورتی که علائم

منی را داشته باشد جنب است و در غیر این صورت حکم به جنابت نمی شود.^۴

۵- نشانه های منی:^۵

* با شهوت بیرون آید.

* با فشار و جستن بیرون آید.

* بعد از بیرون آمدن، بدن سست شود.*

بنابراین کسی که آبی از او خارج شده و منی داند منی است یا نه، در صورتی

۱. تحریرالوسیله - ج ۱ ص ۳۶.

۲. تحریرالوسیله - ج ۱ ص ۳۶، م ۱.

۳. تحریرالوسیله - ج ۱ ص ۱۳۶ و العروة الوثقی - ج ۱ ص ۳۷۸.

۴. تحریرالوسیله - ج ۱ ص ۱۳۶ و العروة الوثقی - ج ۱ ص ۳۷۸.

۵. تحریرالوسیله - ج ۱ ص ۱۳۶ و العروة الوثقی - ج ۱ ص ۳۷۸.

* (گلهایگانی) چنانچه با شهوت و جستن بیرون آمده و یا با جستن بیرون آمده و بعد از بیرون آمدن آن بدن سست شده، آن رطوبت حکم منی دارد. (مسأله ۳۵۲)

که تمام این نشانه ها را داشته باشد جنب است وگرنه جنب نمی باشد، حتی اگر یکی از علامتها وجود نداشته باشد، بجز زن و مریض که وجود یک نشانه یعنی بیرون آمدن از روی شهوت، کافی است.*

۶- مستحب است انسان بعد از بیرون آمدن منی بول کند و اگر بول نکند و بعد از غسل رطوبتی از او خارج شود که نداند منی است یا رطوبت دیگر، حکم منی دارد.^۱

کارهایی که بر جنب حرام است^۲

- * رساندن جایی از بدن به خط قرآن، اسم خداوند و بنا بر احتیاط واجب اسامی پیامبران و ائمه و حضرت زهرا (علیهم السلام).**
- * رفتن به مسجد الحرام و مسجد النبی (صلی الله علیه و آله) هر چند از یک در داخل شود و از در دیگر بیرون رود.
- * توقف در مساجد.
- * گذاشتن چیزی در مسجد هر چند از بیرون مسجد باشد.***
- * خواندن سوره های از قرآن که سجده واجب دارد حتی یک حرف از آن.****

* توقف در حرم امامان علیهم السلام (بنا بر احتیاط واجب).*****

سوره های سجده دار قرآن:^۳

● سوره شماره ۳۲ = سجده

-
۱. توضیح المسائل م ۳۴۸.
 - * (خوئی) اگر با شهوت بیرون آید و بدن سست شود، در حکم منی است. (مسأله ۳۵۲)
 ۲. تحریر الوسیله - ج ۱ ص ۳۸ - ۳۹.
 - ** (خوئی) اسامی پیامبران و امامان (علیهم السلام) هم حرام است. (مسأله ۳۶۱)
 - *** (اراکي) اگر توقف نداشته باشد، گذاشتن چیزی در مسجد، اشکال ندارد؛ (خوئی) وارد شدن برای برداشتن چیزی هم حرام است. (مسأله ۳۵۲)
 - **** (گلپایگانی - خوئی) تنها خواندن آیات سجده واجب حرام است. (مسأله ۳۶۱)
 - ***** (اراکي) توقف در حرم امامان هم در حال جنابت حرام است. (مسأله ۳۵۲)
 ۳. تحریر الوسیله - ج ۱ ص ۳۸ - ۳۹.

● سوره شماره ۴۱ = فُصِّلَتْ

● سوره شماره ۵۳ = نَجْم

● سوره شماره ۹۶ = عَلَق

۳- اگر جنب از یک در مسجد وارد شود و از در دیگر خارج شود (عبور بدون

توقف) مانع ندارد، بجز مسجدالحرام و مسجدالنبی، که عبور هم جایز نیست.^۱

۴- اگر شخصی در خانه‌اش مکانی را برای نماز قرار دهد (و همچنین در مؤسسه

یا اداره‌ای) حکم مسجد ندارد.^۲

خلاصه درس ۱۰

۱- غسل‌های واجب به دو دسته تقسیم می‌شود:

الف: مشترک بین زنان و مردان

ب: مخصوص بانوان

۲- اگر از انسان منی بیرون آید و یا آمیزش کند جنب می‌شود.

۳- کسی که می‌داند، جنب شده است باید غسل جنابت کند، و کسی که نمی‌داند،

جنب شده است یا نه؟ غسل بر او واجب نیست.

۴- نشانه‌های منی عبارت است از:

* با شهوت بیرون می‌آید.

* با فشار و جستن بیرون می‌آید.

* بعد از آن بدن سست می‌شود.

۵- این اعمال بر جنب حرام است:

* مسّ نوشته قرآن و اسم خداوند و پیامبران و امامان و حضرت زهرا- علیهم السلام..

* ورود به مسجدالحرام و مسجدالنبی و توقف در سایر مساجد.

* گذاشتن چیزی در مسجد.

۱. تحریر الوسیله - ج ۱ ص ۳۸ - ۳۹.

۲. العروة الوثقی - ج ۱ ص ۲۸۸، م ۳.

* خواندن سوره‌هایی از قرآن که سجده واجب دارد.
 ۶- عبور از مساجد، اگر توقف نداشته باشد، بلکه از یک در وارد شود و از در دیگر بیرون برود اشکال ندارد، بجز مسجدالحرام و مسجدالنبی که عبور هم جایز نیست.

پرسش:

؟

- ۱- غسل‌های مشترک بین مردان و زنان را نام ببرید.
- ۲- شخصی از خواب بیدار شده و چیزی بر لباس خود می‌بیند، ولی هر چه فکر می‌کند، نشانه‌های منی را بیاد نمی‌آورد، وظیفه‌اش چیست؟
- ۳- رفتن شخص جنب به حرم امامزاده‌ها چه حکمی دارد؟
- ۴- آیا شخص جنب می‌تواند در نمازخانه‌های پادگانها و ادارات و مؤسسات توقف کند؟

درس ۱۱

انجام غسل

در غسل باید تمام بدن و سر و گردن شسته شود، خواه غسل واجب باشد مانند جنابت، و یا مستحب، مانند غسل جمعه، به عبارت دیگر تمام غسلها در انجام فرقی ندارند مگر در نیت.

غسل، به گونه‌های زیر انجام می‌شود:

اول سر و گردن را بشوید.
و سپس نیمه راست بدن.
و بعد از آن نیمه چپ بدن را.	}	۱- ترتیبی ^۱
* با نیت غسل یکباره زیر آب می‌رود به طوری
که تمام بدن در آب قرار گیرد.
* یا به تدریج زیر آب می‌رود، که در نهایت
تمام بدن در آب قرار گیرد.
* و یا زیر آب رفته و در آب به نیت غسل بدن
را تکان می‌دهد.	}	۲- ارتماسی
- نحوه انجام غسل

۱. توضیح المسائل - م ۳۶۱ و ۳۶۷ و ۳۶۸.

توضیح:

غسل را به دو صورت می‌توان انجام داد «ترتیبی» و «ارتماسی». در غسل ترتیبی، ابتدا سر و گردن شسته می‌شود، سپس نیمه راست بدن و بعد از آن نیمه چپ. در غسل ارتماسی، تمام بدن یکباره در آب قرار می‌گیرد پس در صورتی می‌توان غسل ارتماسی کرد که به قدری آب باشد، تا بتوان تمام بدن را زیر آب برد.

شرایط صحیح بودن غسل:

- ۱- تمام شرطهایی که برای صحیح بودن وضو گفته شد، در صحیح بودن غسل هم شرط است، بجز موالات. و همچنین لازم نیست بدن را از بالا به پائین بشوید.^۱
- ۲- کسی که چند غسل بر او واجب است، می‌تواند به نیت همه آنها یک غسل بجا آورد.^۲
- ۳- کسی که غسل جنابت کرده، نباید برای نماز وضو بگیرد، ولی با غسلهای دیگر نمی‌شود نماز خواند و باید وضو هم بگیرد.^{۳*}
- ۴- در غسل ارتماسی باید تمام بدن پاک باشد، ولی در غسل ترتیبی پاک بودن تمام بدن لازم نیست، و اگر هر قسمتی را پیش از غسل دادن همان قسمت تطهیر کند کافی است.^{۴**}
- ۵- غسل جبیره‌ای مثل وضوی جبیره‌ای است ولی بنا بر احتیاط واجب *** باید

۱. توضیح المسائل - م - ۳۸۰.

۲. توضیح المسائل - م - ۳۸۹.

۳. توضیح المسائل - م - ۳۹۱.

* (خوئی) با غسلهای دیگر واجب غیر از غسل استحاضه متوسطه و غسلهای مستحب نیز می‌تواند بدون وضو نماز بخواند اگر چه احتیاط مستحب آن است که وضو هم بگیرد. (مسأله ۳۹۷)

۴. توضیح المسائل - م - ۳۷۲.

** (خوئی) در غسل ارتماسی یا ترتیبی پاک بودن تمام بدن پیش از غسل لازم نیست، بلکه اگر به فرو رفتن در آب یا ریختن آب به قصد غسل، بدن پاک شود، غسل محقق می‌شود. (مسأله ۳۷۸)

*** (اراکلی) احتیاط مستحب است، آن را ترتیبی بجا آورند نه ارتماسی؛ (خوئی) باید آن را ترتیبی بجا آورند. (مسأله ۳۳۷)؛ (گلپایگانی) اگر ترتیبی انجام دهند بهتر است، گر چه ارتماسی هم صحیح است. (مسأله ۳۴۵)

آن را ترتیبی بجا آورد.^۱

۶- کسی که روزه واجب گرفته، نمی‌تواند در حال روزه غسل ارتماسی انجام دهد، چون روزه‌دار نباید تمام سر را در آب فرو برد ولی اگر از روی فراموشی غسل ارتماسی کند صحیح است.^۲

۷- در غسل لازم نیست تمام بدن با دست شسته شود، و چنانچه بانیست غسل، آب به تمام بدن برسد کافی است.^۳

غسل مَسِّ مِيت

۱- اگر کسی جائی از بدن خود را به بدن انسان مرده‌ای که سرد شده و غسلش نداده‌اند برساند، باید غسل مَسِّ مِيت کند.^۴

۲- در این موارد مس بدن انسان مرده سبب غسل نمی‌باشد:

* انسانی که در میدان نبرد به شهادت رسیده است، در صورتی که در میدان جان دهد.*

* مرده‌ای که بدنش گرم است و هنوز سرد نشده است.

* مرده‌ای که غسلش داده‌اند.^۵

۳- غسل مس میت را باید مانند غسل جنابت انجام دهند، ولی کسی که غسل مس میت کرده، اگر بخواند نماز بخواند، باید وضو هم بگیرد.^۱

۱. توضیح المسائل - م ۳۳۹.

۲. توضیح المسائل - م ۳۷۱.

۳. استفتائات - ج ۱ ص ۵۶، س ۱۱۷.

۴. توضیح المسائل - م ۵۲۱.

* (خوئی) مس بدن شهید بنا بر احتیاط واجب غسل دارد. (العروة الوثقی، ج ۱، ص ۳۹۰، م ۱۱۱)

۵. تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۶۳، م. و توضیح المسائل - م ۵۲۲ و ۵۲۶ و استفتاءات، ص ۷۹ و العروة الوثقی، ج ۱، ص ۳۹۰، م ۱۱۱.

۶. توضیح المسائل - م ۵۳۰.

غسل میت

۱- هرگاه مؤمنی* از دنیا برود، بر همه مکلفین واجب است که او را غسل داده و کفن کنند و بر او نماز بخوانند و سپس دفن کنند، و اگر بعضی انجام دهند، از دیگران ساقط می شود.^۱

۲- واجب است میت را سه غسل بدهند:

اول: به آبی که با سدر مخلوط باشد.

دوم: به آبی که با کافور مخلوط باشد.

سوم: با آب خالص.^۲

۳- غسل میت مثل غسل جنابت است، و احتیاط واجب آن است که تا غسل

ترتیبی ممکن است، میت را غسل ارتماسی ندهند.^۳

غسلهای اختصاصی بانوان

حیض، نفاس، استحاضه:

۱- خونی که زن هنگام تولد بچه می بیند خون نفاس است.^۴

۲- خونی که زن در ایام عادت ماهانه می بیند، حیض است.^۵

۳- وقتی که زن از خون حیض و نفاس پاک شد، باید برای نماز و کارهایی که نیاز

به طهارت دارد، غسل کند.^۶

۴- یکی دیگر از خونهایی که زنها می بینند، استحاضه است و در برخی از موارد

۱. توضیح المسائل - م ۵۴۲.

* (سایر مراجع) مسلمانی (مسأله ۵۴۸).

۲. توضیح المسائل - م ۵۵۰.

۳. توضیح المسائل - م ۵۶۵.

۴. توضیح المسائل - م ۵۰۸.

۵. توضیح المسائل - ص ۵۵.

۶. توضیح المسائل - م ۵۱۵ و ۴۴۶.

آن باید برای نماز و عبادتهایی که نیاز به طهارت دارد غسل کنند.^۱

خلاصه درس ۱۱

- ۱- در غسل باید تمام بدن شسته شود به گونه‌ی ترتیبی یا ارتماسی.
- ۲- شرایط صحت غسل، همان شرایط صحت وضو است، بجز موالات و از بالا به پائین شستن اعضا.
- ۳- کسی که غسل جنابت کرده نباید برای نماز وضو بگیرد مگر آنکه در بین غسل یا بعد از آن چیزی که وضو را باطل می‌کند از او سرزند.
- ۴- کسی که چند غسل بر او واجب باشد، می‌تواند به نیت همه آنها یک غسل انجام دهد، بلکه می‌تواند به همراه آن نیت غسل استحبابی هم داشته باشد (مثل غسل جمعه).
- ۵- رساندن جایی از بدن به بدن انسان مرده سبب غسل مس میت است.
- ۶- اگر جایی از بدن را به بدن شهید، یا مرددای که بدنش سرد نشده است و یا غسلش داده‌اند برساند، غسل واجب نمی‌شود.
- ۷- اگر مؤمنی از دنیا برود باید او را سه بار غسل دهند و سپس کفن کرده و بر آن نماز بخوانند و دفن کنند.
- ۸- غلسه‌های میت عبارت است از:
 - الف: غسل با آب سدر.
 - ب: غسل با آب کافور.
 - ج: غسل با آب خالص.
- ۹- غسل حیض، نفاس و استحاضه تنها بر بانوان واجب می‌شود.

۱. توضیح المسائل - م ۳۹۵ و ۳۹۶.

پرسش:

؟

- ۱- غسل ترتیبی چگونه انجام می‌شود؟
- ۲- آیا در آبی که کمتر از مقدار کراهت است می‌توان غسل ارتماسی انجام داد؟
- ۳- شخص جنب در روز جمعه به نیت جنابت و جمعه یک غسل انجام می‌دهد، آیا می‌تواند با آن غسل نماز بخواند یا باید وضو هم بگیرد؟
- ۴- نیت غسل را توضیح دهید.
- ۵- آیا در جائی (مثلاً جبهه) از آب تانکری که برای نوشیدن افراد آورده شده می‌توان غسل کرد؟
- ۶- فرق غسل میت با غسل مس میت چیست؟
- ۷- در چه صورتی شهید را نباید غسل داد؟

درس ۱۲

تیمم

(جانشین وضو و غسل)

در این موارد باید بجای وضو و غسل تیمم کرد:

- ۱- آب نباشد و یا دسترسی به آن نداشته باشد.
- ۲- آب برای او ضرر داشته باشد (مثلاً؛ به سبب استعمال آب مرضی در او پیدا می شود).
- ۳- اگر آب را به مصرف وضو یا غسل برساند، خودش یا همسر او یا فرزندانش یا رفیقش یا کسانی که به او مربوطند از تشنگی بمیرند یا مریض شوند (حتی حیوانی که در اختیار اوست).
- ۴- بدن یا لباس او نجس است و آب بیش از تطهیر آن ندارد، و لباس دیگری هم ندارد.
- ۵- وقت برای وضو گرفتن یا غسل کردن ندارد.^۱

۱. توضیح المسائل - تیمم .

چگونه تیمم کنیم؟

اعمال تیمم

- ۱- زدن کف دو دست با هم بر چیزی که تیمم بر آن صحیح است.
 - ۲- کشیدن هر دو دست بر تمام پیشانی و دو طرف آن، از جایی که موی سر روئیده است تا روی ابروها و بالای بینی.
 - ۳- کشیدن کف دست چپ بر تمام پشت دست راست.
 - ۴- کشیدن کف دست راست بر تمام پشت دست چپ.
- تمام کارهای تیمم باید با قصد تیمم و برای اطاعت دستور الهی انجام شود، و همچنین باید معلوم کند که تیمم بجای وضو است یا غسل.^۱

چیزهایی که تیمم بر آنها صحیح است:

- * خاک
- * ریگ
- * اقسام سنگها مانند: سنگ سیاه، سنگ مرمر، سنگ گچ (قبل از پخته شدن)، سنگ آهک (قبل از پخته شدن).
- * گل پخته مانند: آجر، کوزه.^۲

چند مسئله:

- ۱- تیممی که بجای وضو است با تیممی که به جای غسل است فرقی ندارد مگر در نیت.^۳

۱. توضیح المسائل - م ۷۰۰.
 ۲. توضیح المسائل - م ۶۸۴ و ۶۸۵؛ و العروة الوثقی، ج ۱ ص ۴۸۵.
 * (اراکی - گلپایگانی) تیمم بر گل پخته صحیح نیست؛ (خوئی) بنا بر احتیاط تیمم بر گل پخته صحیح نیست. (العروة الوثقی، ج ۱، ص ۴۸۵)
 ۳. توضیح المسائل - م ۷۰۱.

- ۲- کسی که بجای وضو تیمم کرده است، اگر یکی از چیزهایی که وضو را باطل می‌کند از او سر بزند تیممش باطل می‌شود.^۱
- ۳- کسی که به جای غسل تیمم کرده است هرگاه یکی از اسباب غسل، مثل جنابت یا مسّ میت پیش آید تیممش باطل می‌شود.^۲
- ۴- تیمم در صورتی صحیح است که نتواند وضو بگیرد، یا غسل کند بنابراین اگر بدون عذر تیمم کند، صحیح نیست و اگر عذر داشته باشد و برطرف شود، مثلاً آب نداشته، و آب پیدا کند، تیمم او باطل می‌شود.^۳
- ۵- اگر به جای غسل جنابت تیمم کند، لازم نیست* برای نماز وضو بگیرد ولی اگر به جای غسلهای دیگر تیمم کند، با آن تیمم نمی‌تواند نماز بخواند و باید برای نماز وضو بگیرد و اگر نتواند وضو بگیرد، باید تیمم دیگری به جای وضو انجام دهد.^۴

شرایط صحیح بودن تیمم:

- * اعضای تیمم پاک باشد، یعنی پیشانی و دستها.
- * پیشانی و پشت دستها را از بالا به پائین مسح کند.
- * چیزی که بر آن تیمم می‌کند پاک و مباح باشد.
- * ترتیب را رعایت کند.
- * موالات را رعایت کند.
- * چیزی بین دست و پیشانی و همچنین کف دست و پشت دست در هنگام مسح فاصله نباشد.^۵

۱. توضیح المسائل - م ۷۲۰.

۲. توضیح المسائل - م ۷۲۰.

۳. توضیح المسائل - م ۷۲۲.

* (گلپایگانی) نباید وضو بگیرد. (مسألة ۷۳۱)

۴. توضیح المسائل - م ۷۲۳.

۵. العروة الوثقی ج ۱ ص ۴۹۵ و توضیح المسائل - م ۶۹۲-۶۹۴-۷۰۴ تا ۷۰۶.

خلاصه درس ۱۲

- ۱- شخصی که آب ندارد و یا دسترسی به آب ندارد و یا مانعی از مصرف آب وجود دارد باید به جای وضو و غسل تیمم کند.
- ۲- در تیمم باید پیشانی و پشت دستها با کف دستها مسح شود.
- ۳- تیمم بر خاک و ریگ و سنگ و گل پخته صحیح است.
- ۴- تیمم، چه بجای غسل باشد و چه وضو باهم فرقی ندارد (مگر در نیت).
- ۵- اگر بجای وضو تیمم کرده باشد مبطلات وضو آن را باطل می‌کند. و اگر بجای غسل باشد آنچه سبب غسل است آن را باطل می‌کند.
- ۶- تیمم بدون عذر صحیح نیست.
- ۷- در تیمم رعایت ترتیب و موالات لازم است و باید اعضای تیمم و چیزی که بر آن تیمم می‌کند، پاک باشد.

پرسش:

?

- ۱- در چه مواردی باید بجای وضو و غسل، تیمم کرد؟
- ۲- آیا از ترس درندگان می‌توان بجای وضو تیمم کرد؟
- ۳- تیمم بر آجر و کلوخ چه حکمی دارد؟
- ۴- تیمم بر چوب و برگ درختان چه حکمی دارد؟
- ۵- شخص جنب که از غسل کردن خجالت می‌کشد، می‌تواند بجای غسل تیمم کند یا نه؟

درس ۱۳

وقت نماز

پس از فراگرفتن مسائل طهارت، کم کم برای انجام نماز، آماده می شویم. برای آشنائی با مسائل و احکام نماز ابتدا یاد آور می شویم که نماز یا واجب است و یا مستحب، نمازهای واجب هم دو دسته اند؛ بعضی از آنها تکلیف هر روزه می باشد و در هر شبانه روز، در زمانهای خاصی باید بجا آورده شود و برخی دیگر نمازهایی هستند که گاهی اوقات به سببی خاص واجب می شود و برنامه همیشگی و هر روزه نمی باشد، جهت آشنائی با نمازهای واجب به این نمودار توجه کنید.

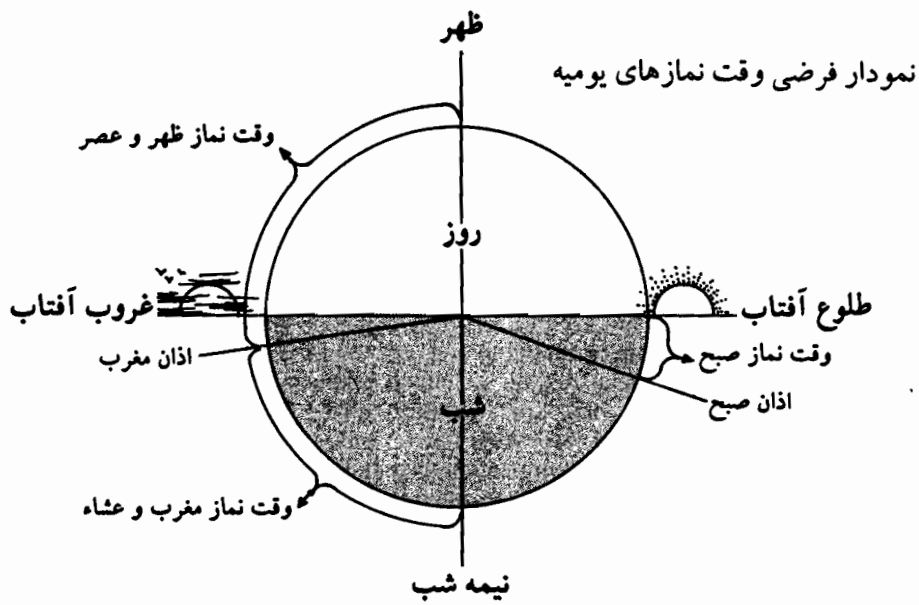
وقت نمازهای روزانه:

نمازهای هر روزه، پنج نماز و مجموع آنها هفده رکعت است.

- نماز صبح : دو رکعت
- نماز ظهر : چهار رکعت
- نماز عصر : چهار رکعت
- نماز مغرب : سه رکعت
- نماز عشاء : چهار رکعت

اولین سئوالی که در رابطه با نمازهای روزانه مطرح می‌باشد این است که این نمازها در چه وقتی باید خوانده شود؟

- وقت نماز صبح : از اذان صبح تا طلوع آفتاب
- وقت نماز ظهر و عصر : از ظهر شرعی تا مغرب
- وقت نماز مغرب و عشاء : از مغرب تا نصف شب^۱

۱. توضیح المسائل - م ۷۳۱ و ۷۳۶.

توضیح

وقت اذان صبح

نزدیک اذان صبح، از طرف مشرق، سفیده‌ای رو به بالا حرکت می‌کند که آن را «فجراول» گویند، هنگامی که آن سفیده پهن شد، «فجر دوّم» و ابتدای وقت نماز صبح است.^۱

ظهر:

اگر چوب یا چیزی مانند آن را عمود بر زمین قرار دهیم، وقتی که سایه آن به کمترین مقدار رسید و رو به افزایش گذاشت «ظهر شرعی» و ابتدای وقت نماز ظهر است.^۲

مغرب:

«مغرب» موقعی است که سرخی طرف مشرق، که بعد از غروب آفتاب پیدا می‌شود از بین برود.^۳

نیمه شب

اگر فاصله بین غروب آفتاب با اذان صبح** را دو نیم کنیم، وسط آن «نیمه شب» و آخر وقت نماز عشاء است.^۴

۱. توضیح المسائل - م ۷۴۱.

۲. توضیح المسائل - م ۷۲۹.

۳. توضیح المسائل - م ۷۳۵.

* (سایر مراجع) از بالای سر بگذرد. (مسأله ۷۴۳)

** (خوئی) باید از اول غروب تا اول آفتاب حساب کرد. (مسأله ۷۴۷)

*** تقریباً یازده ساعت و ربع بعد از ظهر شرعی، آخر وقت نماز مغرب و عشاء است.

۴. احتیاط واجب آن است که برای نماز عشاء همانگونه که در متن آمده است و برای نماز شب تا اول آفتاب حساب شود. (توضیح المسائل - م ۷۳۹)

احکام وقت نماز

- ۱- نمازهای غیر روزانه و مقطعی دارای وقت مشخصی نمی‌باشد، بلکه وقت انجام آنها بستگی به زمانی دارد که به علتی آن نماز واجب شود. مثلاً؛ نماز آیات بستگی به زلزله یا کسوف یا خسوف و یا حادثه‌ای دارد که پیش آمده است، و نماز میت، زمانی واجب می‌شود که مسلمانی از دنیا برود، و تفصیل هر کدام در جای خود خواهد آمد.
- ۲- اگر تمام نماز قبل از وقت خوانده شود و یا عمداً نماز را قبل از وقت شروع کند، باطل است.^۱

اگر نماز در وقت خودش خوانده شود در اصطلاح احکام، گویند: نماز «أداء» شده است.

اگر نماز بعد از وقت خوانده شود، در اصطلاح احکام گویند: نماز «قضاء» شده است.

- ۳- مستحب است انسان نماز را در اول وقت بخواند، و هر چه به اول وقت نزدیکتر باشد بهتر است، مگر آنکه تأخیر آن از جهتی بهتر باشد، مثلاً صبر کند که نماز را به جماعت بخواند.^۲
- ۴- اگر وقت نماز تنگ باشد، که اگر بخواند مستحباً نماز را بجا آورد، بخشی از نماز بعد از وقت خوانده می‌شود باید مستحباً را بجا نیاورد، مثلاً اگر بخواند قنوت بخواند، وقت می‌گذرد، باید قنوت نخواند.^۳

۱. توضیح المسائل - م ۷۴۴.
 ۲. توضیح المسائل - م ۷۵۱.
 ۳. توضیح المسائل - م ۷۴۷.

خلاصه درس ۱۳

- ۱- نمازهای واجب بر دو دسته است: الف: نمازهای همیشگی - ب: نمازهایی که گاهی اوقات واجب می شود.
- ۲- نمازهای هر روزه عبارتند از: صبح، ظهر، عصر، مغرب و عشاء.
- ۳- نمازهایی که گاهی واجب می شود عبارتند از: آیات، طواف، میت، قضای پدر بر پسر بزرگتر و نماز نذری.
- ۴- وقت نمازهای روزانه بدین شرح است:
 وقت نماز صبح : از اذان صبح تا طلوع آفتاب
 وقت نماز ظهر و عصر : از ظهر شرعی تا مغرب
 وقت نماز مغرب و عشاء: از مغرب تا نصف شب
- ۵- زمان دمیدن فجر دوّم وقت اذان صبح و ابتدای وقت نماز صبح است.
- ۶- آنگاه که سایه چیزهای عمود بر زمین به کمترین مقدار می رسد و رو به افزایش می گذارد ظهر شرعی است.
- ۷- پس از غروب آفتاب، آنگاه که سرخی طرف مشرق از بین می رود، مغرب است.
- ۸- اگر فاصله بین غروب آفتاب و اذان صبح دو نیم شود، نیمه شب و پایان وقت نماز عشاء است.
- ۹- اگر تمام نماز قبل از وقت خوانده شود باطل است.
- ۱۰- نماز اداء به نمازی گویند که در وقت خود خوانده شود؛ نماز قضاء نمازی است که بعد از وقت خوانده می شود.

پرسش:

؟

- ۱- فرق بین نماز واجب و مستحب را توضیح دهید.

- ۲- نمازهایی که همیشه در شب باید خوانده شود نام ببرید.
- ۳- دو نمونه از اسباب وجوب نماز آیات را نام ببرید.
- ۴- امروز با قراردادن چوبی عمود بر زمین، ظهر را مشخص کنید.
- ۵- اگر غروب آفتاب ساعت $۶\frac{۱}{۴}$ بعد از ظهر و اذان صبح ساعت $۴\frac{۱}{۳}$ باشد محاسبه فرمائید نیمه شب در چنین شبی چه وقت است.
- ۶- برای تشخیص مغرب (ابتدای وقت نماز مغرب) باید به مشرق بنگریم یا به مغرب؟

درس ۱۴

قبله، پوشش

قبله

۱ - خانه کعبه، که در شهر مکه و در مسجد الحرام قرار دارد، «قبله» است و نمازگزار باید رو به آن نماز بخواند.

۲ - کسی که بیرون شهر مکه و دور از آن است اگر طوری بایستد که بگویند رو به قبله نماز می‌خواند، کافی است.^۱

پوشانیدن بدن در نماز

یکی از مسائلی که قبل از شروع نماز توجه به آن لازم است، مسأله پوشش است، و اکنون به بیان مقدار پوشش و شرایط آن می‌پردازیم.

مقدار پوشش

۱ - مردان؛ باید عورت را بپوشانند و بهتر است از ناف تا زانو را بپوشانند.

۲ - زنان؛ باید تمام بدن را بپوشانند بجز:

* دستها تا مچ.

۱. توضیح المسائل، م ۷۷۶.

* پاهای نامچ.

* صورت به مقداری که در وضو باید شسته شود.^۱

۳- بر زنان پوشاندن دستها و پاهای صورت به مقداری که در مسأله پیش گفته شد در نماز واجب نیست، گرچه پوشاندن آن هم مانع ندارد.^۲

۴- لباس نمازگزار باید این شرایط را دارا باشد:

* پاک باشد (نجس نباشد).

* مباح باشد (غصبی نباشد).

* از اجزاء مردار^۳ نباشد، مثلاً از پوست حیوانی که مطابق دستور اسلام کشته نشده است تهیه نشده باشد، حتی کمر بند و کلاه.

* از حیوان حرام گوشت نباشد، مثلاً از پوست پلنگ یا خوک تهیه نشده باشد.

* اگر نمازگزار مرد است لباس او طلاباف یا ابرایشم خالص نباشد.

از شرایط بالا، آنچه ممکن است برای هر کس پیش آید شرط اول است چون

کمترا کسی است که با لباس غصبی یا از اجزاء مردار نماز بخواند، بنابراین به توضیح شرط اول می پردازیم.

گفتنی است که علاوه بر لباس، بدن نمازگزار نیز باید پاک باشد.

در این موارد نماز خواندن با بدن یا لباس نجس، باطل است:

* عمداً با بدن یا لباس نجس نماز بخواند، یعنی با این که می داند بدن یا لباسش

نجس است با همان حال نماز بخواند.^۴

* در یاد گرفتن مسأله کوتاهی کرده* و به جهت ندانستن مسئله با بدن یا لباس

۱. توضیح المسائل، م ۷۸۸ و ۸۸۹.

۲. توضیح المسائل، م ۷۸۹.

۳. به درس ۳ مراجعه شود.

۴. توضیح المسائل، م ۷۹۹.

* (گلپایگانی) کسی که نمی داند با بدن یا لباس نجس نماز باطل است، اگر با بدن یا لباس نجس نماز بخواند، بنا بر احتیاط لازم نمازش باطل است (مسأله ۸۰۸۹)، (اراکلی) کسی که نمی داند با بدن و لباس نجس نماز باطل است اگر با بدن یا لباس نجس نماز بخواند، نمازش باطل است. (مسأله ۷۹۴)

نجس نماز خوانده است.^۱

* نجس بودن بدن یا لباس را می دانسته، ولی هنگام نماز فراموش کرده و با آن نماز خوانده است.^۲

در این موارد، اگر با بدن یا لباس نجس نماز بخواند صحیح است:

- * نداند بدن یا لباسش نجس است و بعد از نماز متوجه شود.^۳
- * به واسطه زخمی که در بدن اوست، بدن یا لباسش نجس شده و آب کشیدن یا عوض کردن آن هم دشوار است.^۴
- * لباس یا بدن نمازگزار به خون نجس شده است ولی مقدار آلودگی کمتر از دِرْهَم * است.
- * ناچار باشد که با بدن یا لباس نجس نماز بخواند، مثلاً آب برای تطهیر ندارد.

چند مسأله:

- ۱- اگر لباسهای کوچک نمازگزار مثل دستکش و جوراب، نجس باشد، و یا دستمال کوچک نجسی در جیب داشته باشد، چنانچه از اجزاء مردار یا حرامگوشت نباشد اشکال ندارد.^۵
- ۲- پوشیدن عبا و لباس سفید و پاکیزه ترین لباسها و استعمال بوی خوش و دست کردن انگشتری عقیق در نماز، مستحب است.^۶
- ۳- پوشیدن لباس سیاه و چرک و تنگ و لباسی که نقش صورت دارد و باز بودن

۱. توضیح المسائل، م ۸۰۰.

۲. توضیح المسائل، م ۸۰۳.

۳. توضیح المسائل، م ۸۰۲.

۴ و ۵ و ۶. توضیح المسائل، م ۸۴۸.

* یک درهم، تقریباً به اندازه یک سکه دو ریالی است.

۷. توضیح المسائل، م ۸۶۱.

۸. توضیح المسائل، م ۸۶۴.

تکمه‌های لباس در نماز مکروه است.^۱

خلاصه درس ۱۴

- ۱- خانه کعبه که در مسجد الحرام و در شهر مکه قرار دارد قبله است و نمازگزار باید رو به آن نماز بخواند.
- ۲- اگر نمازگزار طوری بایستد که بگویند رو به قبله نماز می‌خواند کافی است.
- ۳- مردان باید در نماز عورت را بپوشانند و بهتر است از ناف تا زانو را بپوشانند.
- ۴- زنان باید در نماز تمام بدن، بجز صورت و دستها تا مچ و پاها تا مچ را بپوشانند.
- ۵- بدن و لباس نمازگزار باید پاک باشد.
- ۶- لباس نمازگزار باید مباح باشد و از اجزاء مردار و حیوان حرام گوشت نباشد.
- ۷- اگر نمازگزار قبلاً نمی‌دانسته بدن یا لباسش نجس است و بعد از نماز متوجه شود، صحیح است.
- ۸- اگر نمازگزار قبلاً می‌دانسته که بدن یا لباسش نجس است ولی هنگام نماز فراموش کرده است نمازش باطل است.

پرسش:

؟

- ۱- شرایط لباس نمازگزار چیست؟
- ۲- اگر پس از نماز متوجه شود که لباسش نجس است، نمازش چه حکمی دارد؟
- ۳- در چه صورتی نمازگزار با این که می‌داند لباسش نجس است می‌تواند نماز بخواند؟
- ۴- اگر بین نماز متوجه شود لباسش نجس است تکلیف چیست؟
- ۵- برای حال ناچاری که می‌توان با بدن یا لباس نجس نماز خواند، سه مثال بیاورید.

۱. توضیح المسائل، م ۸۶۵.

درس ۱۵

مکان نمازگزار، اذان و اقامه

مکانی که انسان بر آن نماز می‌خواند باید دارای شرایط زیر باشد:

- * مباح باشد (غصبی نباشد).
- * بی‌حرکت باشد (مانند اتومبیل در حال حرکت نباشد).
- * تنگ و سقف آن کوتاه نباشد تا بتواند قیام و رکوع و سجود را بطور صحیح انجام دهد.
- * جایی که پیشانی را می‌گذارد (در حال سجده) پاک باشد.
- * مکان نمازگزار اگر نجس است طوری تر نباشد که به بدن یا لباس نمازگزار سرایت کند.
- * جایی که پیشانی را می‌گذارد (در حال سجده) از جای زانوها و بنا بر احتیاط واجب از جای انگشتان پا، بیش از چهار انگشت بسته پست‌تر یا بلند تر نباشد.^۱*

۱. توضیح المسائل، مکان نمازگزار.

* در رساله‌های سایر مراجع برخی شرایط دیگر هم آمده است.

احکام مکان نمازگزار:

- ۱- نماز خواندن در مکان غصبی (مثلاً در خانه‌ای که بدون اجازه صاحبخانه وارد شده است) باطل است.^۱
- ۲- در حال ناچاری نماز خواندن بر چیزی که حرکت می‌کند، مانند قطار و هواپیما و در جایی که سقف آن کوتاه است و یا جایش تنگ است، مانند سنگر و بر مکان ناهموار اشکال ندارد.^۲
- ۳- انسان باید رعایت ادب را بکند و جلوتر از قبر پیغمبر (صلی الله علیه و آله) و امام (علیه السلام) نماز نخواند.^۳
- ۴- مستحب است، انسان نماز را در مسجد بخواند، و در اسلام بر این مسأله سفارش بسیار شده است.^۴
- ۵- از مسائلی که خواهد آمد، به اهمیت حضور در مسجد و نماز خواندن در آن پی می‌بریم:

- * زیاد رفتن به مسجد مستحب است.
- * رفتن به مسجدی که نمازگزار ندارد مستحب است.
- * همسایه مسجد اگر عذری نداشته باشد مکروه است در غیر مسجد نماز بخواند.
- * مستحب است، انسان با کسی که در مسجد حاضر نمی‌شود:
- غذا نخورد، در کارها با او مشورت نکند، همسایه او نشود، از او زن نگیرد و به او زن ندهد.^۵

-
۱. توضیح المسائل، م ۸۶۶.
 ۲. توضیح المسائل، م ۸۸۰.
 ۳. توضیح المسائل، م ۸۸۴.
 - * (گلپایگانی) بنا بر احتیاط واجب، باید جلوتر یا مساوی قبر پیغمبر - ص - و امام - ع - نماز نخواند. (مسأله ۸۹۸)
 ۴. توضیح المسائل، م ۸۹۳.
 ۵. توضیح المسائل، م ۸۹۶ و ۸۹۷.
 - ** احکام مسجد به تفصیل در درس ۴۴ خواهد آمد.

آمادگی برای نماز

اکنون، پس از فراگرفتن مسائل وضو، غسل، تیمم، وقت نماز، پوشش و مکان نمازگزار آماده شروع نماز می‌شویم.

اذان و اقامه

۱ - بر نمازگزار مستحب است، قبل از نمازهای یومیه، ابتدا اذان بگوید و بعد از آن اقامه، و سپس نماز را شروع کند.^۱

اذان

الله أكبر	۴ مرتبه
أشهد أن لا إله إلا الله	۲ مرتبه
أشهد أن محمداً رسول الله	۲ مرتبه
حیّ علی الصلوة	۲ مرتبه
حیّ علی الفلاح	۲ مرتبه
حیّ علی خیر العمل	۲ مرتبه
الله أكبر	۲ مرتبه
لا إله إلا الله	۲ مرتبه

اقامه

الله أكبر	۲ مرتبه
أشهد أن لا إله إلا الله	۲ مرتبه
أشهد أن محمداً رسول الله	۲ مرتبه
حیّ علی الصلوة	۲ مرتبه

۱ . توضیح المسائل، م ۹۲۶ و ۹۱۸ .

حَتَّىٰ عَلَىٰ الْفَلَاحِ	۲ مرتبه
حَتَّىٰ عَلَىٰ خَيْرِ الْعَمَلِ	۲ مرتبه
قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ	۲ مرتبه
اللَّهُ أَكْبَرُ	۲ مرتبه
لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ	۱ مرتبه

۲- جمله «أَشْهَدُ أَنَّ عَلِيًّا وَلِيُّ اللَّهِ» جزء اذان و اقامه نیست، ولی خوب است بعد از «أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ» به قصد قربت گفته شود.^۱

احکام اذان و اقامه

- ۱- اذان و اقامه باید بعد از داخل شدن وقت نماز گفته شود و اگر قبل از وقت بگوید باطل است.^۲
- ۲- اقامه باید بعد از اذان گفته شود و اگر قبل از اذان بگوید صحیح نیست.^۳
- ۳- بین جمله‌های اذان و اقامه باید، زیاد فاصله نشود و اگر بین آنها بیشتر از معمول فاصله بیندازد، باید دوباره آن را از سر بگیرد.^۴
- ۴- اگر برای نماز جماعتی اذان و اقامه گفته باشند، کسی که با آن جماعت نماز می‌خواند، نباید برای نماز خود اذان و اقامه بگوید.^۵
- ۵- نماز مستحبی اذان و اقامه ندارد.^۶
- ۶- مستحب است در روز اولی که بچه به دنیا می‌آید، در گوش راست او اذان و در گوش چپش اقامه بگویند.^۷

-
۱. توضیح المسائل، م ۹۱۹.
 ۲. توضیح المسائل، م ۹۳۵.
 ۳. توضیح المسائل، م ۹۳۱.
 ۴. توضیح المسائل، م ۹۲۰.
 ۵. توضیح المسائل، م ۹۲۳.
 ۶. العروة الوثقی، ج ۱- ص ۶۰۱.
 ۷. توضیح المسائل - م ۹۱۷.

۷- مستحب است کسی که برای گفتن اذان معین می‌کنند، عادل و وقت شناس و صدایش بلند باشد.^۱

خلاصه درس ۱۵

- ۱- مکان نمازگزار باید دارای این شرایط باشد:
 - * مباح باشد.
 - * بی حرکت باشد.
 - * جای آن تنگ و سقف آن کوتاه نباشد،
 - * جای پیشانی (در سجده) پاک باشد.
 - * پست و بلند نباشد.
 - * اگر مکان نجس است به بدن یا لباس نمازگزار سرایت نکند.
- ۲- نماز خواندن در مکان غصبی باطل است.
- ۳- در حال ناچاری می‌توان در مکان متحرک و در جایی که سقف آن کوتاه است و بر مکان پست و بلند نماز خواند.
- ۴- مستحب است انسان نماز را در مسجد بخواند.
- ۵- مستحب است انسان با کسی که در مسجد حاضر نمی‌شود، غذا نخورد، همسایه او نشود، در کارها با او مشورت نکند، به او زن ندهد و از او زن نگیرد.
- ۶- مستحب است قبل از شروع نماز ابتدا اذان بگوید و بعد از آن اقامه، و سپس نماز را شروع کند.
- ۷- اقامه باید بعد از اذان گفته شود.
- ۸- کسی که در نماز جماعت شرکت می‌کند، اگر برای آن نماز اذان و اقامه گفته باشند نباید برای نماز خود اذان و اقامه بگوید.
- ۹- مستحب است در روز اولی که بچه به دنیا می‌آید در گوش راست او اذان و در گوش چپش اقامه بگویند.

پرسش:

؟

- ۱ - نماز خواندن بر فرش نجس چه حکمی دارد؟
- ۲ - آیا بر سجاده‌ای که دیگری برای خود پهن کرده است می‌توان نماز خواند؟

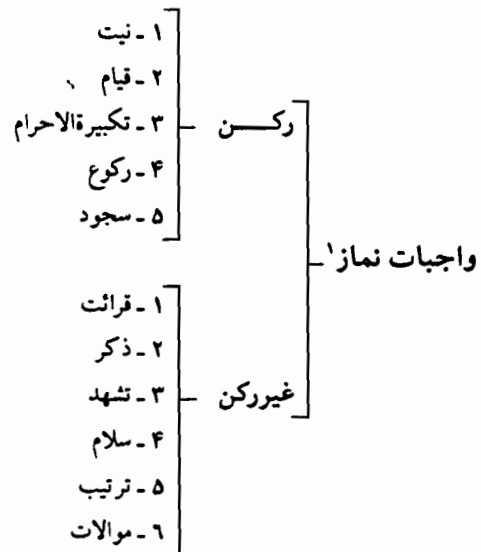
چرا؟

- ۳ - اذان با اقامه چه تفاوتی دارد؟
- ۴ - مستحب است رفتار ما با کسی که در مسجد حاضر نمی‌شود چگونه باشد؟
- ۵ - نماز خواندن در قطار و هواپیما چه حکمی دارد؟
- ۶ - دو مورد از مواردی که اذان و اقامه ساقط می‌باشد نام ببرید.

درس ۱۶

واجبات نماز

- ۱- نماز با گفتن «الله أكبر» شروع می شود و با سلام به پایان می رسد.
- ۲- آنچه در نماز انجام می شود یا واجب است و یا مستحب.
- ۳- واجبات نماز، یازده چیز است که برخی رکن و برخی غیررکن است.

۱. توضیح المسائل، واجبات نماز.

فرق بین رُکن و غیر رُکن:

ارکان نماز، اجزاء اساسی آن به شمار می‌آید و چنانچه یکی از آنها بجا آورده نشود و یا اضافه شود، هر چند بر اثر فراموشی هم باشد، نماز باطل است. واجبات دیگر، گرچه انجام آنها لازم است ولی چنانچه از روی فراموشی، کم یا زیاد شود نماز باطل نیست.^۱

احکام واجبات نماز

□ تبت

۱- نمازگزار، از آغاز تا پایان نماز، باید بداند چه نمازی می‌خواند و آن را برای انجام فرمان خداوند عالم بجا آورد.^۲

۲- به زبان آوردن نیت، لازم نیست، ولی چنانچه به زبان هم بگوید اشکال ندارد.^۳

۳- نماز، باید از هر گونه ریا و خودنمایی بدور باشد، یعنی نماز را تنها برای انجام دستور خداوند بجا آورد و چنانچه تمام نماز یا قسمتی از آن، برای غیر خدا باشد، باطل است.^{۴*}

□ تکبیرة الاحرام

همانگونه که گذشت نماز با گفتن «اللهُ اکْبَرُ» آغاز می‌شود و به آن «تکبیرة الاحرام» می‌گویند. چون با همین تکبیر است که بسیاری از کارها که قبل از نماز جایز بوده بر نمازگزار حرام می‌شود، مانند خوردن و آشامیدن، خندیدن و گریستن.

۱. توضیح المسائل، م ۹۴۲.

۲. همان مدرک.

۳. توضیح المسائل، م ۹۴۳.

۴. توضیح المسائل، م ۹۴۶-۹۴۷.

* (گلهایگانی) اگر در جزء مستحب نماز ریا کند، احتیاط لازم آن است که نماز را تمام کند و دوباره بخواند. (مسألة ۹۵۶)

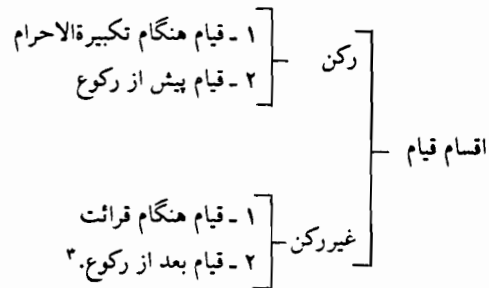
واجبات تکبیرة الاحرام:

- ۱- به عربی صحیح گفته شود.
- ۲- هنگام گفتن «الله اکبر» بدن آرام باشد.
- ۳- تکبیرة الاحرام را طوری بگوید که اگر مانعی در کار نباشد خودش بشنود، یعنی بسیار آهسته نگوید.
- ۴- بنا بر احتیاط واجب آن را به چیزی که پیش از آن می خواند وصل نکنند.^۱

مستحب است موقع گفتن تکبیرة الاحرام و تکبیرهای بین نماز دستها را تا مقابل گوشها بالا ببرد.^۲

□ قیام

قیام یعنی ایستاده بودن، که در بعضی موارد، از ارکان نماز است و ترک آن نماز را باطل می کند، ولی افرادی که نمی توانند ایستاده نماز بخوانند، وظیفه ای دارند که در مسائل آینده خواهد آمد.

۱. توضیح المسائل، م ۹۴۸ و ۹۴۹ و ۹۵۱ و ۹۵۲.

۲. توضیح المسائل، م ۹۵۵.

۳. توضیح المسائل، م ۹۵۸.

احکام قیام:

- ۱- واجب است پیش از گفتن تکبیرة الاحرام و بعد از آن مقداری بایستد تا یقین کند که تکبیر را در حال قیام گفته است.^۱
- ۲- قیام پیش از رکوع بدان معنی است که در حالت ایستاده به رکوع برود، بنابراین اگر رکوع را فراموش کند و بعد از قرائت به سجده برود و قبل از وارد شدن به سجده یادش بیاید، باید کاملاً بایستد سپس به رکوع برود و پس از آن سجده‌ها را بجا آورد.^۲
- ۳- اموری که در حال قیام باید از آن پرهیز شود:
 - * بدن را حرکت دادن.
 - * به طرفی خم شدن.
 - * به جایی یا چیزی تکیه کردن.
 - * پاها را زیاد باز گذاشتن.
 - * پاها را از زمین بلند کردن.^۳
- ۴- نمازگزار باید موقع ایستادن هر دو پا را بر زمین بگذارد،* ولی لازم نیست سنگینی بدن روی هر دو پا باشد و اگر روی یک پا هم باشد اشکال ندارد.^۴
- ۵- کسی که به هیچ وجه نتواند ایستاده نماز بخواند، باید نشسته رو به قبله نماز بخواند، و اگر نشسته هم نتواند نماز بخواند، باید خوابیده نماز بخواند.^۵
- ۶- واجب است بعد از انجام رکوع بطور کامل بایستد و سپس به سجده برود و چنانچه این قیام عمداً ترک شود نماز باطل است.^۶

۱. توضیح المسائل، م ۹۵۹.

۲. توضیح المسائل، م ۹۶۰.

۳. توضیح المسائل، م ۹۶۱ و ۹۶۳ و ۹۶۴.

* (خوئی) احتیاط مستحب است که هر دو پا روی زمین باشد. (مسأله ۹۷۲)

۴. توضیح المسائل، م ۹۶۳.

۵. توضیح المسائل، م ۹۷۰ و ۹۷۱.

۶. تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۱۶۲، م ۱؛ و العروة الوثقی، ج ۱، ص ۶۶۵، الرابع.

خلاصه درس ۱۶

- ۱- واجبات نماز یازده چیز است که پنج عدد آنها رکن و بقیه غیر رکن است.
- ۲- فرق بین رکن و غیر رکن این است که اگر یکی از ارکان نماز کم یا زیاد شود هر چند از روی فراموشی هم باشد نماز باطل است، ولی کم یا زیاد شدن غیر رکن اگر از روی فراموشی باشد نماز باطل نیست.
- ۳- نیت نماز باید خالی از هرگونه ریا و خودنمایی باشد.
- ۴- تکبیرة الاحرام باید به عربی صحیح گفته شود.
- ۵- قیام هنگام تکبیرة الاحرام و قیام متصل به رکوع، رکن است ولی قیام هنگام قرائت و پس از رکوع رکن نیست اما واجب است و چنانچه عمدتاً ترک شود، نماز باطل است.
- ۶- در حال قیام نباید بدن را حرکت دهد، یا به چیزی تکیه کند و باید هر دو پا را بر زمین بگذارد و پاها را زیاد باز نگذارد ولی تمام این موارد در حال ناچاری اشکال ندارد.
- ۷- کسی که نمی تواند ایستاده نماز بخواند باید نشسته نماز بخواند و کسی که نمی تواند نشسته بخواند باید خوابیده نماز بخواند.

پرسش:

؟

- ۱- ارکان نماز را برشمارید و فرق آن را با غیر رکن بیان فرمائید.
- ۲- چرا به الله اکبر اول نماز تکبیرة الاحرام می گویند؟
- ۳- نیت را توضیح دهید.
- ۴- قیام را توضیح داده و اقسام آن را بیان فرمائید.
- ۵- قیام قبل و بعد از رکوع را توضیح داده و فرق آن دو را بگوئید.

درس ۱۷

واجبات نماز

□ قرائت

خواندن حمد و یک سوره دیگر در رکعت اول و دوم نماز و خواندن حمد (بدون سوره) یا تسبیحات اربعه در رکعت سوم و چهارم را «قرائت» گویند.

سوره حمد

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ * الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ * إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ
نَسْتَعِينُ * إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ * صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ * غَيْرِ
الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ *

در رکعت اول و دوم نماز باید پس از حمد، سوره دیگری از قرآن، خوانده شود،
مثلاً سوره «توحید»:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ * اللَّهُ الصَّمَدُ * لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ * وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ *

و در رکعت سوم و چهارم نماز، باید سوره حمد، یا سه مرتبه تسبیحات اربعه خوانده شود و اگر یک مرتبه هم بخواند کافی است.^۱

تسبیحات اربعه:

«سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ»

احکام قرائت

۱- قرائت رکعت سوم و چهارم نماز باید آهسته خوانده شود، ولی حکم حمد و سوره در رکعت اول و دوم نماز به این شرح است:^۲

نماز	نمازگزار	حکم
ظهر و عصر	مرد* و زن	باید آهسته بخوانند
مغرب، عشاء، صبح	مرد	باید بلند بخواند
	زن	اگر نامحرم صدای او را نمی شنود می تواند بلند بخواند و اگر می شنود، بنا بر احتیاط واجب باید آهسته بخواند

۲- اگر در جایی که باید نماز را بلند بخواند، عمداً آهسته بخواند یا در جایی که باید آهسته بخواند، عمداً بلند بخواند، نمازش باطل است، ولی اگر از روی فراموشی یا ندانستن مسأله باشد، صحیح است.^۳

۳- اگر در بین خواندن حمد و سوره بفهمد اشتباه کرده است، (مثلاً می بایست بلند

۱. توضیح المسائل، م ۱۰۰۵.

۲. توضیح المسائل، م ۹۹۲ تا ۹۹۴ و ۱۰۰۷.

* احکامی که برای مردان گفته می شود، پسرها هم همین احکام را دارند.

۳. توضیح المسائل، م ۹۹۵.

بخواند ولی آهسته خوانده است) لازم نیست مقداری را که خوانده، دوباره بخواند.^۱
 ۴- انسان باید نماز را یاد بگیرد که غلط نخواند و کسی که اصلاً نمی‌تواند صحیح آن را یاد بگیرد، باید هر طور که می‌تواند بخواند و احتیاط مستحب* است که نماز را به جماعت بجا آورد.^۲

۵- اگر انسان، کلمه‌ای را صحیح بداند، مثلاً کلمه «عَبْدُهُ» را در تشهد «عَبْدُهُ» می‌دانسته و در نماز همانطور بخواند، و بعد بفهمد غلط خوانده است، لازم نیست** دوباره نماز را بخواند.^۳

۶- در این موارد نمازگزار نباید در رکعت اول و دوم، سوره بخواند و تنها به خواندن حمد اکتفا می‌کند:
 الف: وقت نماز تنگ باشد.

ب: ناچار باشد که سوره نخواند، مثلاً برسد که اگر سوره را بخواند دزد یا درنده، یا چیز دیگری به او صدمه بزند.^۴

۷- در تنگی وقت باید تسبیحات اربعه را یک مرتبه بگوید.^۵

بعضی از مستحبات قرائت:

۱- در رکعت اول پیش از حمد بگوید: «أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ».
 ۲- در رکعت اول و دوم نماز ظهر و عصر «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» را بلند بگوید.

۳- حمد و سوره را شمرده بخواند و در آخر هر آیه وقف کند، یعنی آن را به آیه بعد نچسباند.

۱. همان مدرک.

۲. توضیح المسائل، م ۹۹۷.

* (گلپایگانی) احتیاط لازم آن است که نماز را به جماعت بخواند. (مسأله ۱۰۰۶)

** (گلپایگانی - اراکی) باید دوباره بخواند. (مسأله ۱۰۱۰)

۳. توضیح المسائل، م ۱۰۰۱.

۴. توضیح المسائل، م ۹۷۹.

۵. توضیح المسائل، م ۱۰۰۶.

- ۴- در حال خواندن حمد و سوره به معنای آن توجه داشته باشد.
- ۵- در تمام نمازها در رکعت اول، سوره «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ» و در رکعت دوم سوره «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» را بخواند.^۱

□ ذکر

یکی از واجبات رکوع و سجده ذکر است، یعنی گفتن «سُبْحَانَ اللَّهِ» یا «اللَّهُ أَكْبَرُ» و مانند آن، که تفصیل هر یک خواهد آمد.

خلاصه درس ۱۷

- ۱- قرائت نماز، یعنی خواندن «حمد» و سوره دیگری از قرآن در رکعت اول و دوم نماز و خواندن «حمد» (بدون سوره) یا تسبیحات در رکعت سوم و چهارم.
- ۲- قرائت رکعت سوم و چهارم نماز باید آهسته خوانده شود.
- ۳- پسرها و مردان باید حمد و سوره رکعت اول و دوم نماز صبح و مغرب و عشاء را بلند بخوانند.
- ۴- حمد و سوره نماز ظهر و عصر باید آهسته خوانده شود.
- ۵- در تنگی وقت و در حال ناچاری باید سوره نخواند، و تسبیحات اربعه را هم یکبار بگوید.
- ۶- اگر انسان کلمه‌ای را صحیح بداند و نماز را همان طور بخواند و بعد بفهمد غلط خوانده است، لازم نیست نماز را دوباره بخواند.
- ۷- انسان باید نماز را یاد بگیرد که غلط نخواند.

پرسش:

؟

- ۱- قرائت چیست؟ توضیح دهید.

۱. توضیح المسائل، م ۱۰۱۷ و ۱۰۱۸.

- ۲- آیا تاکنون قرائت خود را برای کسی خوانده‌اید، اگر پاسخ منفی است، قرائت خود را برای استاد بخوانید و آن را اصلاح کنید.
- ۳- آیا می‌توان تسبیحات اربعه را بلند خواند؟
- ۴- آیا بلند خواندن حمد و سوره در نماز واجب است؟
- ۵- مردی حمد و سوره نماز صبح و مغرب و عشاء را تاکنون آهسته خوانده است، تکلیف او نسبت به نمازهای گذشته چیست؟
- ۶- آیا تاکنون در نمازتان اشتباهی بوده است که اکنون متوجه آن شده باشید؟
- ۷- در چه صورتی نمازگزار نباید سوره بخواند و باید تسبیحات اربعه را نیز یک مرتبه بخواند؟

درس ۱۸

واجبات نماز

□ رکوع

۱- در هر رکعت بعد از قرائت نمازگزار باید به اندازه‌ای خم شود که بتواند دست را به زانو بگذارد و این عمل را «رکوع» می‌گویند.^۱

- واجبات رکوع
- ۱- خم شدن به مقداری که بیان شد.
 - ۲- ذکر، (گفتن حداقل، سه مرتبه سُبْحَانَ اللَّهِ).
 - ۳- آرامش بدن در حال گفتن ذکر رکوع.
 - ۴- ایستادن بعد از رکوع.
 - ۵- آرامش بدن بعد از رکوع.^۲

ذکر رکوع

در رکوع، هر ذکر گفته شود کافی است، ولی احتیاط واجب* آن است که به قدر سه مرتبه «سُبْحَانَ اللَّهِ» یا یک مرتبه «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ وَبِحَمْدِهِ» کمتر نباشد.^۳

۱. توضیح المسائل، م ۱۰۲۲.
۲. العروة الوثقی، ج ۱ - ص ۶۶۴.
* (اراکنی) شرط است که به این مقدار باشد. (مسألة ۱۰۲۰)؛ (کلیپایگانی) باید به قدر سه «سبحان الله» باشد. (مسألة ۱۰۳۷)
۳. توضیح المسائل، م ۱۰۲۸.

آرامش بدن در رکوع

- ۱- در رکوع باید به مقدار ذکر واجب، بدن آرام باشد.^۱
- ۲- اگر پیش از آنکه به مقدار رکوع خم شود و بدن آرام گیرد، عمداً ذکر رکوع را بگوید،* نمازش باطل است.^۲
- ۳- اگر پیش از تمام شدن ذکر واجب، عمداً سر از رکوع بردارد نمازش باطل است.^۳

ایستادن و آرامش بعد از رکوع

- بعد از تمام شدن ذکر رکوع، باید بایستند و بعد از آنکه بدن آرام گرفت به سجده برود و اگر عمداً پیش از ایستادن، یا پیش از آرام گرفتن بدن به سجده برود نمازش باطل است.^۴

وظیفه کسی که نمی تواند به طور معمول رکوع کند:

- ۱- کسی که نمی تواند به مقدار رکوع خم شود باید به هر اندازه که می تواند خم شود.**
- ۲- کسی که اصلاً نتواند خم شود*** باید نشسته رکوع کند.
- ۳- کسی که نمی تواند نشسته رکوع کند باید ایستاده نماز بخواند و برای رکوع، با سر اشاره کند.^۵

-
۱. توضیح المسائل، م ۱۰۳۰.
 ۲. توضیح المسائل، م ۱۰۳۲.
 - * (گلهایگانی) باید بعد از آرام گرفتن بدن، دوباره ذکر را بگوید و بنابر احتیاط لازم نماز را تمام کرده و دوباره بخواند و اگر به همان ذکر اول اکتفا کند نمازش باطل است. (مسأله ۱۰۴۱)
 ۳. توضیح المسائل، م ۱۰۳۳.
 ۴. توضیح المسائل، م ۱۰۴۰.
 - ** (گلهایگانی) در این صورت احتیاط لازم آن است که نماز را دوباره بخواند و رکوع آن را نشسته بجا آورد و اگر هیچ نتواند خم شود باید موقع رکوع بنشیند و نشسته رکوع کند و احتیاط لازم آن است که نماز دیگری هم بخواند و برای رکوع آن با سر اشاره کند. (مسأله ۱۰۴۵)
 ۵. توضیح المسائل، م ۱۰۳۷.
 - *** (خوئی) باید برای رکوع با سر اشاره کند. (مسأله ۱۰۴۵)

برخی از مستحبات رکوع

- ۱- مستحب است ذکر رکوع را سه یا پنج یا هفت مرتبه بلکه بیشتر بگوید.
- ۲- مستحب است پیش از رفتن به رکوع در حالی که راست ایستاده تکبیر بگوید.
- ۳- مستحب است در حال رکوع بین دو قدم (روی زمین) را نگاه کند.
- ۴- مستحب است پیش از ذکر رکوع یا بعد از آن صلوات بفرستد.
- ۵- مستحب است بعد از رکوع، هنگامی که ایستاد و بدن آرام گرفت بگوید «سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ»^۱.

■ سجود

- ۱- نمازگزار باید در هر رکعت از نمازهای واجب و مستحب، بعد از رکوع دو سجده بجا آورد.^۲
 - ۲- سجده آن است که پیشانی و کف دو دست و سر زانوها و سر دو انگشت بزرگ پاها (شست) را بر زمین بگذارد.

<ol style="list-style-type: none"> ۱- گذاشتن هفت عضو از بدن بر زمین. ۲- ذکر. ۳- آرامش بدن در حال ذکر سجده. ۴- سر برداشتن و نشستن و آرامش بین دو سجده. ۵- بر زمین بودن هفت عضو در هنگام ذکر. ۶- مساوی بودن جاهای سجده (پست و بلند نبودن). ۷- گذاشتن پیشانی بر چیزی که سجده بر آن صحیح است. ۸- پاک بودن جائی که پیشانی را می‌گذارد. ۹- موالات بین دو سجده.^۳ 	}	واجبات سجده
---	---	-------------
- تفصیل واجبات سجده در درس آینده خواهد آمد.

۱. توضیح المسائل، م ۱۰۴۳.
 ۲. توضیح المسائل، م ۱۰۴۵.
 ۳. العروة الوثقی، ج ۱، ص ۶۷۳.

خلاصه درس ۱۸

- ۱- در هر رکعت از نماز، پس از قرائت بجا آوردن یک رکوع لازم است.
- ۲- رکوع عبارت است از خم شدن به مقداری که بتواند دست را به زانو بگذارد.
- ۳- واجبات رکوع عبارت است از:
 - * خم شدن به مقداری که گفته شد.
 - * ذکر و آرامش بدن در حال ذکر.
 - * ایستادن و آرامش بعد از رکوع.
- ۴- احتیاط واجب آن است که ذکر رکوع از سه مرتبه «سُبْحَانَ اللَّهِ» یا یک مرتبه «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ وَبِحَمْدِهِ» کمتر نباشد.
- ۵- ذکر رکوع باید در حال آرامش بدن گفته شود و در حال رفتن به رکوع و برخاستن از آن گفته نشود.
- ۶- کسی که نمی تواند ایستاده رکوع کند، باید نشسته رکوع کند و کسی که نشسته هم نمی تواند بجا آورد، باید با سر اشاره کند.
- ۷- نمازگزار باید پس از رکوع، دو سجده بجا آورد.
- ۸- در سجده باید، پیشانی، کف دو دست، سرزانونها و نوک انگشتان بزرگ پا (نشت) بر زمین باشد.

پرسش:

- ۱- فرق رکوع و ذکر رکوع چیست؟
- مقدار توقف در حالت رکوع چقدر است؟
- آیا ایستادن بعد از رکوع واجب است؟
- مده را تعریف کنید، و بگوئید سجده جزو کدام دسته از واجبات نماز است
- مورد از واجبات سجده را بیان کنید.

صحیح نیست:

ن است، مثل علف و

نده باشد صحیح است. **۵

شهداء - علیه السلام - می باشد

صحیح نیست. (سؤال ۱۰۹۰)

ممکن است کاغذی که انسان نمی داند از

(۱۰۹۱)

گذاشتن پیشانی بر چیزی که سجده بر آن صحیح است:

۱- در سجده باید پیشانی را بر زمین و یا آنچه از زمین می‌روید ولی خوراکی پوشاکی نیست قرار دهد!

۲- نمونه‌هایی از چیزهایی که سجده بر آنها صحیح است:

- * خاک
- * سنگ
- * گل پخته*
- * گچ
- * چوب
- * چمن

باطل است
بگوید.

احکام سجده

- ۱- سجده بر چیزهای معدنی مانند طلا و نقره و عقیق و فیروزه،
- ۲- سجده کردن برای غیر خداوند حرام است.
- ۳- سجده بر چیزهایی که از زمین می‌روید و خوراکی حیوانی
- ۴- سجده بر کاغذ، اگر چه از پنبه و مانند آن ساخته شده
- ۵- برای سجده، بهتر از هر چیز توبت حضرت سید

آهک و گل پخته

۱. توضیح المسائل، م ۱۰۴۹.
- * (اراکمی) شرط است که از این مقدار
۲. توضیح المسائل، م ۱۰۵۰.
- * باید بعد از رسیدن پیشانی به زمین و آرام‌گر
- کرده و دوباره بخواند. (مسأله ۱۰۶۰)
- توضیح المسائل، م ۱۰۵۱ و ۱۰۵۲.

* سه
* گیاه

۶- اگر در سجده اول، مهر به پیشانی بچسبد و بدون اینکه مهر را بردارد دوباره به سجده رود نماز باطل است.^۲

وظیفه کسی که نمی تواند بطور معمول سجده کند:
۱- کسی که نمی تواند پیشانی را به زمین برساند، باید به قدری که می تواند خم شود و مهر را بر جای بلندی مثل بالش، بگذارد و سجده کند، ولی باید کف دستها و زانوها و انگشتان پا را به طور معمول بر زمین بگذارد.^۳
۲- اگر نمی تواند خم شود باید برای سجده بنشیند و با سر اشاره کند،^۴ ولی احتیاط واجب آن است که مهر را بالا بیاورد و پیشانی را بر آن بگذارد.

استحبات سجده:

... است تکبیر بگوید:

آرام گرفت.
بدنش آرام است.

در حالی که بدنش آرام

بعد از سجده اول
که زینت و بدین
که تشبیه است و بدین
بده اول

گرفت مستحب است.

۴- صلوات فرستادن در سجده‌ها مستحب است.^۱

خلاصه درس ۱۹

«سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَىٰ وَ

- ۱- بنا بر احتیاط واجب، ذکر رکوع نباید از یک مرتبه «سُبْحَانَ رَبِّي الْأَعْلَىٰ وَ بِحَمْدِهِ» یا سه مرتبه «سُبْحَانَ اللَّهِ» کمتر باشد.
- ۲- تمام ذکر رکوع باید در حالی که بدن آرام است گفته شود.
- ۳- در سجده، باید این اعضاء بر زمین قرار گیرد: پیشانی، کف دو دست، زانوها، نوک انگشتان شست پا.
- ۴- جایگاه سجده باید هموار باشد و بیش از چهار انگشت بسته، پست و بلند نباشد.
- ۵- سجده بر چوب، خاک، سنگ، کلوخ و گل پخته صحیح است.
- ۶- سجده بر چیزهایی که از زمین می‌روید و خوراکی یا پوشاکی انسان می‌باشد، صحیح نیست.
- ۷- برای سجده، بهتر از هر چیز، تربت حضرت سیدالشهداء (ع) است.

پرسش:

؟

- ۱- سجده را تعریف کن
- ۳- مقدار ذکر واجب
- ۴- مقصود از موالا
- ۵- سجده بر چوب
- ۶- سجده بر
- ۷- ک

فوطی کبریت
 سجده را بگویند
 سجده را بگویند
 سجده را بگویند

درس ۲۰

احکام واجبات نماز

سجده واجب قرآن

۱- در چهار سوره قرآن، آیه سجده است که اگر آن آیه را بخواند یا وقتی که دیگری آن را می خواند به آن گوش دهد، بعد از تمام آن آیه باید فوراً سجده کند.

۱- سوره سجده

۲- سوره فصلت

۳- سوره نجم

۲- سوره هایی که آیه سجده دارد

خلاصه درس ۱۸

- ۱- در هر رکعت از نماز، پس از قرائت بجا آوردن یک رکوع لازم است.
- ۲- رکوع عبارت است از خم شدن به مقداری که بتواند دست را به زانو بگذارد.
- ۳- واجبات رکوع عبارت است از:
 - * خم شدن به مقداری که گفته شد.
 - * ذکر و آرامش بدن در حال ذکر.
 - * ایستادن و آرامش بعد از رکوع.
- ۴- احتیاط واجب آن است که ذکر رکوع از سه مرتبه «سُبْحَانَ اللَّهِ» یا یک مرتبه «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ وَبِحَمْدِهِ» کمتر نباشد.
- ۵- ذکر رکوع باید در حال آرامش بدن گفته شود و در حال رفتن به رکوع و برخاستن از آن گفته نشود.
- ۶- کسی که نمی تواند ایستاده رکوع کند، باید نشسته رکوع کند و کسی که نشسته هم نمی تواند بجا آورد، باید با سر اشاره کند.
- ۷- نمازگزار باید پس از رکوع، دو سجده بجا آورد.
- ۸- در سجده باید، پیشانی، کف دو دست، سرزانونها و نوک انگشتان بزرگ پا (شست) بر زمین باشد.

پرسش:

؟

- ۱- فرق رکوع و ذکر رکوع چیست؟
- ۲- مقدار توقف در حالت رکوع چقدر است؟
- ۳- آیا ایستادن بعد از رکوع واجب است؟
- ۴- سجده را تعریف کنید، و بگوئید سجده جزو کدام دسته از واجبات نماز است؟
- ۵- چهار مورد از واجبات سجده را بیان کنید.

درس ۱۹

واجبات سجده

ذکر:

در سجده هر ذکرى بگويد كافى است ولى احتياط واجب* آن است كه مقدار ذكر از سه مرتبه «سُبْحَانَ اللَّهِ» يا يك مرتبه «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى وَبِحَمْدِهِ» کمتر نباشد.^۱

آرامش:

۱- در سجده بايد به مقدار ذكر واجب، بدن آرام باشد.^۲
۲- اگر پيش از آنكه پيشاني به زمين برسد و آرام گيرد عمداً ذكر را بگويد نماز باطل است** و چنانچه از روى فراموشى باشد، بايد دوباره در حال آرام بودن، ذكر را بگويد.^۳

۱. توضیح المسائل، م ۱۰۴۹.
* (اراکى) شرط است كه از اين مقدار کمتر نباشد. (مسأله ۱۰۴۱).
۲. توضیح المسائل، م ۱۰۵۰.
** بايد بعد از رسيدن پيشاني به زمين و آرام گرفتن بدن دوباره ذكر را بگويد و بنا بر احتياط لازم نماز را تمام کرده و دوباره بخواند. (مسأله ۱۰۶۰)
۳. توضیح المسائل، م ۱۰۵۱ و ۱۰۵۲.

سر برداشتن از سجده:

- ۱- بعد از تمام شدن ذکر سجده اول باید بنشینند تا بدن آرام گیرد و دوباره به سجده رود.^۱
- ۲- اگر پیش از تمام شدن ذکر، عمداً سر از سجده بردارد، نماز باطل است.^۲

بر زمین بودن هفت عضو:

- ۱- اگر موقعی که ذکر سجده را می‌گویید، یکی از هفت عضو را عمداً از زمین بردارد، نماز باطل می‌شود،* ولی موقعی که مشغول گفتن ذکر نیست اگر غیر از پیشانی، جاهای دیگر را از زمین بردارد و دوباره بگذارد، اشکال ندارد.^۳
- ۲- اگر همراه با انگشتان شست پا، انگشتان دیگر هم بر زمین باشد مانع ندارد.^۴

مساوی بودن مواضع سجده:

- ۱- جای پیشانی نمازگزار باید از جای زانوهایش پست‌تر و بلندتر از چهار انگشت بسته نباشد.^۵
- ۲- احتیاط واجب** آن است که جای پیشانی نمازگزار از جای انگشتان پایش هم پست‌تر و بلندتر از چهار انگشت بسته نباشد.^۶

۱. توضیح المسائل، م ۱۰۵۶.

۲. توضیح المسائل، م ۱۰۵۲.

* (گلبایگانی) احتیاط لازم آن است که بعد از آرام گرفتن همه اعضا دوباره ذکر واجب را بگوید و نماز را تمام کند و دوباره بخواند. (مسأله ۱۰۶۳)

۳. توضیح المسائل، م ۱۰۵۴.

۴. تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۱۷۳، م ۲؛ و العروة الوثقی، ج ۱، ص ۶۷۶، م ۷.

۵. توضیح المسائل، م ۱۰۵۷.

** (خوئی - اراکی) باید پست‌تر یا بلندتر نباشد. (مسأله ۱۰۶۶)

۶. توضیح المسائل، م ۱۰۵۷.

گذاشتن پیشانی بر چیزی که سجده بر آن صحیح است:

۱- در سجده باید پیشانی را بر زمین و یا آنچه از زمین می‌روید ولی خوراکی و پوشاکی نیست قرار دهد.^۱

۲- نمونه‌هایی از چیزهایی که سجده بر آنها صحیح است:

* خای

* سنگ

* گل پخته*

* گچ

* چوب

* چمن

احکام سجده

۱- سجده بر چیزهای معدنی مانند طلا و نقره و عقیق و فیروزه، صحیح نیست:^۲

۲- سجده کردن برای غیر خداوند حرام است.^۳

۳- سجده بر چیزهایی که از زمین می‌روید و خوراک حیوان است، مثل علف و

گاه صحیح است.^۴

۴- سجده بر کاغذ، اگر چه از پنبه و مانند آن ساخته شده باشد صحیح است.^{۵*}

۵- برای سجده، بهتر از هر چیز تربت حضرت سیدالشهداء - علیه السلام - می‌باشد

۱. توضیح المسائل، م ۱۰۷۶.

* (اراکی - گلپایگانی) سجده بر گچ و آهک و گل پخته صحیح نیست. (مسأله ۱۰۹۰)

۲. توضیح المسائل، م ۱۰۷۶.

۳. توضیح المسائل، م ۱۰۹۰.

۴. توضیح المسائل، م ۱۰۷۸.

** (گلپایگانی) سجده بر کاغذی که از پنبه و مانند آن ساخته شده و همچنین کاغذی که انسان نمی‌داند از

چیزی که سجده بر آن صحیح است ساخته شده یا نه اشکال دارد. (مسأله ۱۰۹۱)

۵. توضیح المسائل، م ۱۰۸۲.

و بعد از آن بدین ترتیب:

* خاک

* سنگ

* گیاه^۱

۶- اگر در سجده اول، مَهر به پیشانی بچسبد و بدون اینکه مَهر را بردارد دوباره به سجده رود نماز باطل است.^۲

وظیفه کسی که نمی تواند بطور معمول سجده کند:

۱- کسی که نمی تواند پیشانی را به زمین برساند، باید به قدری که می تواند خم شود و مهر را بر جای بلندی مثل بالش، بگذارد و سجده کند، ولی باید کف دستها و زانوها و انگشتان پا را به طور معمول بر زمین بگذارد.^۳

۲- اگر نمی تواند خم شود باید برای سجده بنشیند و با سر اشاره کند،^۴ ولی احتیاط واجب آن است که مهر را بالا بیاورد و پیشانی را بر آن بگذارد.

بعضی از مستحبات سجده:

۱- در این موارد، مستحب است تکبیر بگوید:

* بعد از رکوع و قبل از سجده اول.

* بعد از سجده اول، در حالی که نشست و بدنش آرام گرفت.

* قبل از سجده دوم، در حالی که نشسته است و بدنش آرام است.

* بعد از سجده دوم.

۲- طول دادن سجده ها مستحب است.

۳- گفتن «أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ رَبِّي وَآتُوبُ إِلَيْهِ» بعد از سجده اول در حالی که بدنش آرام

۱. توضیح المسائل، م ۱۰۸۳.

۲. توضیح المسائل، م ۱۰۸۶.

۳. توضیح المسائل، م ۱۰۶۸.

۴. توضیح المسائل، م ۱۰۶۹.

گرفت مستحب است.

۴- صلوات فرستادن در سجده‌ها مستحب است.^۱

خلاصه درس ۱۹

- ۱- بنا بر احتیاط واجب، ذکر رکوع نباید از یک مرتبه «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى وَ بِحَمْدِهِ» یا سه مرتبه «سُبْحَانَ اللَّهِ» کمتر باشد.
- ۲- تمام ذکر رکوع باید در حالی که بدن آرام است گفته شود.
- ۳- در سجده، باید این اعضاء بر زمین قرار گیرد: پیشانی، کف دو دست، زانوها، نوک انگشتان شست پا.
- ۴- جایگاه سجده باید هموار باشد و بیش از چهار انگشت بسته، پست و بلند نباشد.
- ۵- سجده بر چوب، خاک، سنگ، کلوخ و گل پخته صحیح است.
- ۶- سجده بر چیزهایی که از زمین می‌روید و خوراکی یا پوشاکی انسان می‌باشد، صحیح نیست.
- ۷- برای سجده، بهتر از هر چیز، تربت حضرت سیدالشهداء (ع) است.

پرسش:

؟

- ۱- سجده را تعریف کنید و بگوئید جزو کدام دسته از واجبات نماز است.
- ۳- مقدار ذکر واجب سجده را بگوئید.
- ۴- مقصود از موالات بین دو سجده چیست؟ توضیح دهید.
- ۵- سجده بر چوب و پوست بادام و پوست سیب و پوست پرتقال چه حکمی دارد؟
- ۶- سجده بر کاغذ و قوطی کبریت چه حکمی دارد؟
- ۷- کسی که نمی‌تواند بطور معمول سجده کند، وظیفه‌اش نسبت به سجده چیست؟

درس ۲۰

احکام واجبات نماز

سجده واجب قرآن

۱- در چهار سوره قرآن، آیه سجده است که اگر انسان آن آیه را بخواند یا وقتی که دیگری آن را می خواند به آن گوش دهد، بعد از تمام شدن آن آیه باید فوراً سجده کند.^۱

۲- سوره هائی که آیه سجده دارد

۱- سوره شماره ۳۲ = سجده	}
۲- سوره شماره ۴۱ = فَصَّلَتْ	
۳- سوره شماره ۵۳ = نَجْم	
۴- سوره شماره ۹۶ = عَلَق ^۲	

۳- چنانچه سجده را فراموش کند، هر وقت یادش آمد باید سجده کند.^۳

۴- اگر آیه سجده را از ضبط صوت بشنود، لازم نیست سجده کند.^۴***

۵- اگر آیه سجده را از بلندگو یا رادیو یا تلویزیون بشنود، چنانچه صدای انسان را

۱. توضیح المسائل، م ۱۰۹۳.

۲. توضیح المسائل، م ۱۰۹۳.

۳. توضیح المسائل، م ۱۰۹۳.

۴. توضیح المسائل، م ۱۰۹۶.

*** (گلهایگانی) اگر آیه سجده از بلندگو یا رادیو هم خوانده شود و به آن گوش دهد باید سجده کند. (مسأله

۱۱۰۲)؛ (ازاکی) اگر از مثل ضبط صوت آیه را بشنود، بنابر احتیاط واجب باید سجده کند ولی اگر از مثل

بلندگو که صدای انسان را می رساند بشنود، واجب است سجده کند. (مسأله ۱۰۸۸)

می‌رساند و از نوار استفاده نمی‌شود، یعنی همان وقت که صدا پخش می‌شود، شخصی در حال خواندن آن آیه است و این وسیله، صدای او را می‌رساند و واجب است سجده کند.^۱

۶- هنگام سجده برای این آیه‌ها، باید پیشانی را بر چیزی که سجده بر آن صحیح است بگذارد ولی مراعات سایر شرایط سجده، لازم نیست.^۲

۷- گفتن ذکر در این سجده واجب نیست، اما مستحب می‌باشد.^۳

۸- تشهد:

در رکعت دوم و آخر نمازهای واجب، نمازگزار باید بعد از سجده دوم بنشیند و در حال آرام بودن بدن، تشهد بخواند، یعنی بگوید:

«أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ
وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ
اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ».^۴

۹- سلام:

- ۱- در رکعت آخر هر نماز پس از تشهد باید سلام دهد و نماز را به پایان ببرد.
- ۲- مقدار واجب سلام یکی از این دو است:
- ۱- «السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَىٰ عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ».**
- ۲- «السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ».^۵

۱. توضیح المسائل، م ۱۰۹۶.
 ۲. توضیح المسائل، م ۱۰۹۷.
 * (سایر مراجع) مراعات بعضی از شرایط سجده لازم است، به توضیح المسائل مسأله ۱۰۸۹ مراجعه کنید.
 ۳. توضیح المسائل، م ۱۰۹۹.
 ۴. توضیح المسائل، م ۱۱۰۰.
 ۵. توضیح المسائل، م ۱۱۰۵.
 ** (کلیبایگانی) اگر این سلام را بگوید، احتیاط واجب آن است که بعد از آن «السلام علیکم ورحمة الله و بركاته» را هم بگوید. (مسأله ۱۱۱۴)

۳- مستحب است قبل از این دو سلام بگوید:
 «السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ».

و هر سه را نیز بگوید.^۱

۱۰- ترتیب:

نماز باید بدین ترتیب خوانده شود: تکبیرة الاحرام، قرائت، رکوع، سجود، و در رکعت دوم پس از سجود، تشهد بخواند و در رکعت آخر، پس از تشهد، سلام دهد.

۱۱- مَوَالَات:

۱- مَوَالَات یعنی پشت سرهم بودن اجزای نماز و فاصله نینداختن بین آنها.

۲- اگر بقدری بین اجزای نماز فاصله بیندازد که نگویند نماز می خواند، نمازش

باطل است.^۲

۳- طول دادن رکوع و سجود و خواندن سوره های بزرگ، مَوَالَات را بهم

نمی زند.^۳

قنوت:

۱- مستحب است در رکعت دوم نماز بعد از حمد و سوره و پیش از رکوع، قنوت

بخواند، یعنی دستها را بلند کند و مقابل صورت بگیرد و دعا یا ذکر بخواند.^۴

۲- در قنوت هر ذکر بگوید اگر چه یک «سُبْحَانَ اللَّهِ» باشد کافی است و

می تواند این دعا را بخواند.

«رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ».^۵

۱. توضیح المسائل، م ۱۱۰۵.

۲. توضیح المسائل، م ۱۱۱۴.

۳. توضیح المسائل، م ۱۱۱۶.

۴. توضیح المسائل، م ۱۱۱۷.

۵. توضیح المسائل، م ۱۱۱۸.

تعقیب نماز:

- تعقیب (در بحث نماز) یعنی مشغول شدن به ذکر و دعا و قرآن بعد از سلام نماز.
- ۱- بهتر است در حال تعقیب رو به قبله باشد.
 - ۲- لازم نیست تعقیب به عربی باشد، ولی بهتر است چیزهایی را که در کتابهای دعا دستور داده‌اند بخواند.
 - ۳- گفتن تسبیح حضرت زهرا یعنی: ۳۴ مرتبه «الله اکبر» و ۳۳ مرتبه «الْحَمْدُ لِلَّهِ» و ۳۳ مرتبه «سُبْحَانَ اللَّهِ» مستحب است.^۱

خلاصه درس ۲۰

- ۱- سوره‌های، سجده، فَصَّلَتْ، نَجْم، عَلَق دارای آیه سجده است که با خواندن یا گوش دادن به آن آیات، سجده واجب می‌شود.
- ۲- باشنیدن آیه سجده از ضبط صوت، سجده واجب نمی‌شود، ولی اگر بلندگو یا رادیو یا تلویزیون بطور مستقیم (بدون استفاده از نوار ضبط شده) صدای انسان را پخش کند، سجده واجب می‌شود.
- ۳- در رکعت دوم و آخر نماز، خواندن تشهد واجب است.
- ۴- سلام، پایان بخش نماز است و در رکعت آخر، پس از تشهد خوانده می‌شود.
- ۵- حفظ ترتیب بین اجزای نماز واجب است.
- ۶- ترتیب اجزای اصلی نماز بدین شرح است: تکبیرة الاحرام - قرائت - رکوع - سجود - و در رکعت دوم پس از سجود تشهد خوانده می‌شود و در رکعت آخر نماز پس از تشهد سلام است.
- ۷- اجزای نماز باید پشت سر هم انجام شود و اگر بین آنها فاصله زیاد بیفتد، نماز باطل است.

پرسش:

؟

- ۱ - با مراجعه به قرآن کریم، آیاتی که سجده واجب دارد بنویسید.
- ۲ - جایگاه تشهد را در نماز بیان فرمائید.
- ۳ - مقدار واجب و مستحب نماز را بیان کنید.
- ۴ - فرق ترتیب و موالات را توضیح دهید.
- ۵ - دعای دیگری برای قنوت غیر از آنچه در درس آمده است بنویسید.

درس ۲۱

مُبطّلات نماز

آنگاه که نمازگزار، تکبیرة الاحرام می گوید و نماز را شروع می کند تا پایان آن، بعضی از کارها بر او حرام می شود که اگر در نماز، یکی از آنها را انجام دهد نمازش باطل است، مهمترین آنها عبارت است از:

- خوردن و آشامیدن.
- سخن گفتن.
- خندیدن.
- گریستن.
- روی از قبله برگرداندن.
- کم یا زیاد کردن ارکان نماز.
- برهم زدن صورت نماز.^۱

احکام مبطلات نماز

● سخن گفتن

- ۱- اگر نمازگزار عمداً کلمه‌ای بگوید* و بخواهد با آن معنایی را برساند نمازش باطل است.^۱
- ۲- اگر عمداً کلمه‌ای بگوید که دو حرف یا بیشتر داشته باشد، هر چند نخواهد با گفتن آن معنایی را برساند بنا بر احتیاط واجب باید نماز را دوباره بخواند.^۲
- ۳- در نماز نباید به کسی سلام کرد، ولی اگر کسی به نمازگزار سلام کند واجب است جواب او را بدهد، و باید سلام را مقدم بدارد. مثلاً بگوید: «السَّلَامُ عَلَیْكَ» یا «السَّلَامُ عَلَیْكُمْ» و نباید «عَلَیْكُمْ السَّلَام» بگوید.^۳

● خندیدن و گریستن:

- ۱- اگر نمازگزار عمداً با صدا بخندد، نمازش باطل است.
- ۲- لبخند زدن نماز را باطل نمی‌کند.
- ۳- اگر نمازگزار برای کار دنیا عمداً با صدا گریه کند نمازش باطل است.
- ۴- گریه بدون صدا و گریه از ترس خدا یا برای آخرت، هر چند با صدا باشد، نماز را باطل نمی‌کند.^۴

۱. توضیح المسائل، ص ۱۵۴.
- * (گلهایگانی - اراکی) در صورتی که آن کلمه، دو حرفی یا بیشتر باشد. (توضیح المسائل ص ۱۹۹)
۲. توضیح المسائل، ص ۱۵۴.
- ** (خوئی) نمازش باطل نیست ولی لازم است بعد از نماز سجده سهو بجا آورد. (مسأله ۱۱۴۱)
۳. توضیح المسائل، م ۱۱۳۷.
- *** (اراکي - گلهایگانی) باید همانطور که او سلام کرده جواب دهد ولی در جواب «علیکم السلام» باید بگوید «سلام علیکم». (مسأله ۱۱۴۶)؛ (خوئی) بنا بر احتیاط واجب باید همانطور که او سلام کرده جواب دهد ولی در جواب «علیکم السلام» هرگونه بخواهد می‌تواند بگوید. (مسأله ۱۱۴۶)
- **** (سایر مراجع) احتیاط واجب آن است که برای کار دنیا بی صدا هم گریه نکند. (توضیح المسائل ص ۲۰۹)
۴. توضیح المسائل، ص ۱۵۶ هفتم و هشتم از مبطلات نماز.

● روی از قبله برگرداندن

- ۱- اگر عمداً به مقداری روی خود را از قبله برگرداند به طوری که نگویند رو به قبله است نمازش باطل است.
- ۲- اگر سهواً تمام صورت را به طرف راست یا چپ قبله برگرداند،* احتیاط واجب آن است که نماز را دوباره بخواند. ولی اگر به طرف راست یا چپ قبله نرسیده است، نماز صحیح است.^۱

● برهم زدن صورت نماز

- ۱- اگر در بین نماز کاری کند که صورت نماز را برهم زند مثل دست زدن، به هوا پریدن و مانند اینها، هر چند از روی فراموشی باشد، نماز باطل می شود.^۲
- ۲- اگر در بین نماز به قدری ساکت بماند که نگویند نماز می خواند نمازش باطل می شود.^۳
- ۳- رها کردن نماز واجب (شکستن نماز) حرام است مگر در حال ناچاری، مانند این موارد:

* حفظ جان

* حفظ مال

* جلوگیری از ضرر مالی و بدنی

۴- شکستن نماز برای پرداخت بدهی مردم با این شرایط اشکال ندارد:

* طلبکار، طلب خود را می خواهد.

* وقت نماز تنگ نیست، یعنی؛ می تواند پس از پرداخت بدهی، نماز را در وقت

۱. توضیح المسائل، م ۱۱۳۱.

* (گلیپایگانی) اگر سر را به طرف راست یا چپ قبله بگرداند، عمداً باشد یا سهواً، نمازش باطل نمی شود ولی کراهت دارد (مسأله ۱۱۴۰)

۲. توضیح المسائل، ص ۱۵۶، نهم از مبطلات نماز.

۳. توضیح المسائل، م ۱۱۵۲.

آن بخواند.

* در بین نماز نمی‌تواند بدهی را پردازد.^۱

۵- شکستن نماز برای مالی که اهمّیت ندارد مکروه است.^۲

چیزهایی که در نماز مکروه است:

۱- برهم گذاشتن چشمها.

۲- بازی کردن با انگشتان و دستها.

۳- سکوت کردن در هنگام خواندن حمد یا سوره و یا ذکر، برای شنیدن حرف

کسی.

۴- هرکاری که خضوع و خشوع را از بین ببرد.

۵- برگرداندن صورت به طرف راست یا چپ به مقدار کم (چون زیاد آن نماز را

باطل می‌کند).^۳

خلاصه درس ۲۱

۱- این کارها نماز را باطل می‌کند:

* خوردن و آشامیدن

* سخن گفتن

* خندیدن

* گریستن

* روی از قبله برگرداندن

* کم یا زیاد کردن ارکان نماز

* برهم زدن صورت نماز

۱. توضیح المسائل، م ۱۱۵۹ تا ۱۱۶۱.

۲. توضیح المسائل، م ۱۱۶۰.

۳. توضیح المسائل، م ۱۱۵۷.

- ۲- سخن گفتن در نماز هر چند یک کلمه دو حرفی هم باشد نماز را باطل می‌کند.
- ۳- خندیدن با صدا نماز را باطل می‌کند.
- ۴- گریستن با صدا و برای کار دنیا نماز را باطل می‌کند.
- ۵- اگر نمازگزار تمام صورت را به راست یا چپ قبله برگرداند و یا پشت به قبله کند، نمازش باطل است.
- ۶- اگر نمازگزار کاری کند که صورت نماز بهم بخورد نمازش باطل است.
- ۷- شکستن نماز برای حفظ جان و مال و پرداخت بدهی مردم در صورتی که طلبکار طلب خود را می‌خواهد و وقت نماز هم وسعت دارد و در نماز هم نمی‌تواند بدهی را پردازد، اشکال ندارد.

پرسش:

؟

- ۱- چه کارهائی نماز را باطل می‌کند؟
- ۲- اگر کسی به نمازگزار سلام کند وظیفه نمازگزار چیست؟
- ۳- چه نوع خنده و گریه‌ای نماز را باطل نمی‌کند؟
- ۴- اگر نمازگزار متوجه شود که بچه‌ای به بخاری نزدیک می‌شود و ممکن است بدنش بسوزد آیا می‌تواند نماز را بشکند؟
- ۵- مسافری در بین نماز متوجه می‌شود که قطار آماده حرکت است، آیا می‌تواند برای رسیدن به قطار نماز را بشکند؟

فهرست

پرسش ۲۵

درس ۳

طهارت

مقدمات نماز ۲۶
 احکام مردار ۲۸
 نمودار احکام مردار حیوان ۲۹
 احکام خون ۳۰
 خلاصه درس ۳ ۳۰
 پرسش ۲۹

درس ۴

چگونه چیز پاکی نجس می شود؟

مطهرات ۳۲
 احکام آب مضاف ۳۳
 اقسام آب مطلق ۳۳
 خلاصه درس ۴ ۳۴

مقدمه ناشر ۷

پیشگفتار ۹

درس ۱

جایگاه احکام در اسلام

تقسیم احکام ۱۸
 تقلید ۱۸
 توضیح شرایط مرجع تقلید ۱۹
 خلاصه درس ۱ ۲۰
 پرسش ۲۱

درس ۲

اجتهاد و تقلید

مکلف کیست؟ ۲۳
 سن بلوغ ۲۳
 فرق بین احتیاط واجب و مستحب ۲۴
 خلاصه درس ۲ ۲۴

پرسش ۴۸

درس ۸

شرایط وضو

شرایط آب وضو و ظرف آن ۵۰
 شرایط اعضای وضو ۵۰
 شرایط کیفیت وضو ۵۱
 شرایط وضوگیری ۵۲
 خلاصه درس ۸ ۵۳
 پرسش ۵۳

درس ۹

وضوی جیره‌ای

کیفیت انجام وضوی جیره‌ای ۵۵
 چیزهایی که باید برای آنها وضو گرفت .. ۵۶
 چگونه وضو باطل می‌شود ۵۷
 خلاصه درس ۹ ۵۷
 پرسش ۵۸

درس ۱۰

غسل

اقسام غسلهای واجب ۵۹
 غسل جنابت ۶۰
 کارهایی که بر جنب حرام است ۶۱
 خلاصه درس ۱۰ ۶۲
 پرسش ۶۳

درس ۱۱

انجام غسل

شرایط صحیح بودن غسل ۶۵

پرسش ۳۴

درس ۵

احکام آبها

آب قلیل ۳۵
 آب کر، جاری، چاه ۳۵
 برخی از خصوصیات آب باران ۳۶
 احکام شک در آب ۳۶
 چگونگی تطهیر اشیاء نجس با آب ۳۷
 خلاصه درس ۵ ۳۸
 پرسش ۳۹

درس ۶

کیفیت آب کشیدن زمین نجس

زمین ۴۱
 آفتاب ۴۱
 شرایط مُطَهَّر بودن آفتاب ۴۱
 اسلام ۴۲
 برطرف شدن عین نجاست ۴۲
 خلاصه درس ۶ ۴۳
 پرسش ۴۳

درس ۷

وضو

چگونگی وضو ۴۴
 توضیح اعمال وضو ۴۵
 شستن ۴۵
 مسح سر ۴۶
 مسح پا ۴۶
 مسائل مشترک مسح سر و پا ۴۷
 خلاصه درس ۷ ۴۸

مواردی که نماز خواندن با بدن یا لباس نجس
 باطل نیست ۸۲
 خلاصه درس ۱۴ ۸۳
 پرسش ۸۳

درس ۱۵

مکان نمازگزار

شرایط مکان نمازگزار ۸۴
 احکام مکان نمازگزار ۸۵
 آمادگی برای نماز ۸۶
 اذان و اقامه ۸۶
 احکام اذان و اقامه ۸۷
 خلاصه درس ۱۵ ۸۸
 پرسش ۸۹

درس ۱۶

واجبات نماز

فرق بین رکن و غیر رکن ۹۱
 احکام واجبات نماز ۹۱
 نیت ۹۱
 تکبیرة الاحرام ۹۱
 قیام ۹۲
 احکام قیام ۹۳
 خلاصه درس ۱۶ ۹۴
 پرسش ۹۴

درس ۱۷

واجبات نماز

قرائت ۹۵
 احکام قرائت ۹۶
 بعضی از مستحبات قرائت ۹۷

غسل مَسِّ مَیِّت ۶۶
 غسل مَیِّت ۶۷
 غسلهای اختصاصی بانوان ۶۷
 خلاصه درس ۱۱ ۶۸
 پرسش ۶۹

درس ۱۲

تیمم (جانشین وضو و غسل)

چگونه تیمم کنیم؟ ۷۱
 چیزهایی که تیمم بر آنها صحیح است ۷۱
 شرایط صحیح بودن تیمم ۷۲
 خلاصه درس ۱۲ ۷۳
 پرسش ۷۳

درس ۱۳

وقت نماز

وقت نمازهای روزانه ۷۵
 وقت اذان صبح ۷۶
 ظهر ۷۶
 مغرب ۷۶
 نیمه شب ۷۶
 احکام وقت نماز ۷۷
 خلاصه درس ۱۳ ۷۸
 پرسش ۷۸

درس ۱۴

قبله، پوشش

پوشانیدن بدن در نماز ۸۰
 مقدار پوشش ۸۰
 مواردی که نماز خواندن با بدن یا لباس نجس
 باطل است ۸۱

ذکر ۹۸
 خلاصه درس ۱۷ ۹۸
 پرسش ۹۸

درس ۱۸

احکام واجبات نماز

رکوع ۱۰۰
 ذکر رکوع ۱۰۰
 آرامش بدن در رکوع ۱۰۱
 ایستادن و آرامش بعد از رکوع ۱۰۱
 وظیفه کسی که نمی تواند بطور معمول رکوع کند ۱۰۱
 برخی از مستحبات رکوع ۱۰۲
 سجود ۱۰۲
 خلاصه درس ۱۸ ۱۰۳
 پرسش ۱۰۳

درس ۱۹

واجبات سجده

ذکر ۱۰۴
 آرامش ۱۰۴
 سر برداشتن از سجده ۱۰۵
 بر زمین بودن هفت عضو ۱۰۵
 مساوی بودن مواضع سجده ۱۰۵
 گذاشتن پیشانی بر چیزی که سجده بر آن صحیح است ۱۰۶
 احکام سجده ۱۰۶
 وظیفه کسی که نمی تواند بطور معمول سجده کند ۱۰۷
 بعضی از مستحبات سجده ۱۰۷
 خلاصه درس ۱۹ ۱۰۸
 پرسش ۱۰۸

درس ۲۰

احکام واجبات نماز

سجده واجب قرآن ۱۰۹
 تشهد ۱۱۰
 سلام ۱۱۰
 ترتیب ۱۱۱
 موالات ۱۱۱
 قنوت ۱۱۱
 تعقیب نماز ۱۱۲
 خلاصه درس ۲۰ ۱۱۳
 پرسش ۱۱۳

درس ۲۱

مبطلات نماز

احکام مبطلات نماز ۱۱۵
 سخن گفتن ۱۱۵
 خندیدن و گریستن ۱۱۵
 روی از قبله برگرداندن ۱۱۶
 برهم زدن صورت نماز ۱۱۶
 چیزهایی که در نماز مکروه است ۱۱۷
 خلاصه درس ۲۱ ۱۱۸
 پرسش ۱۱۸

درس ۲۲

ترجمه اذان، اقامه و نماز

ترجمه اذان و اقامه ۱۱۹
 ترجمه نماز ۱۲۰
 پرسش ۱۲۲